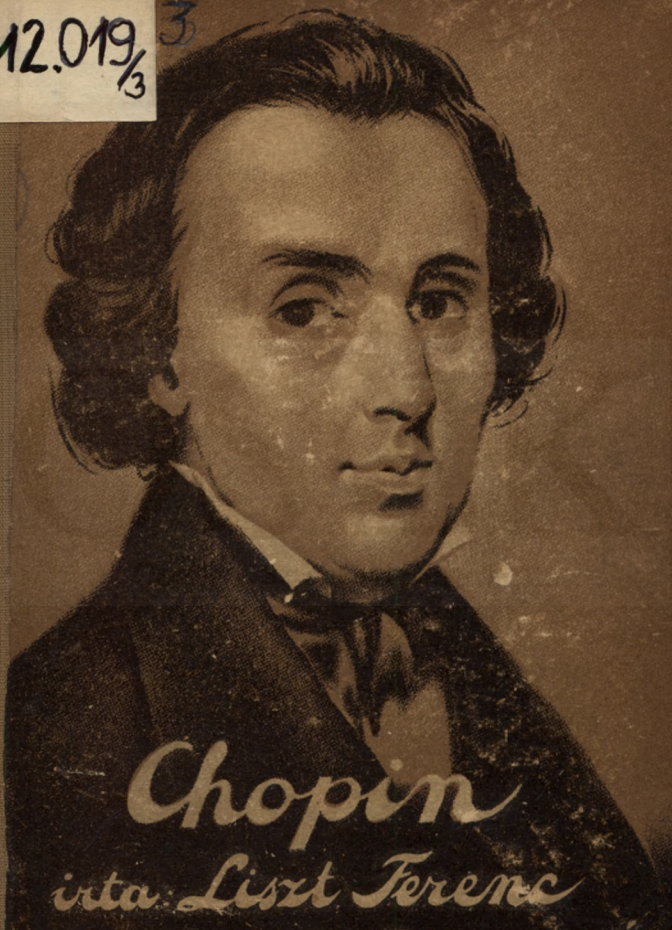

12.019 $\frac{1}{3}$

3

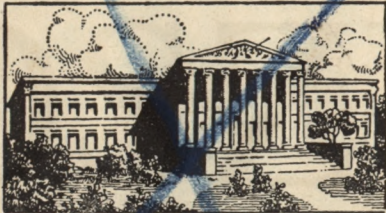

Chopin

ista Liszt Ferenc

CULTURA KÖNYVTÁR

1972
MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

017365

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

017365

KÖNYVTÁR

KULTURÁ KÖNYVTÁR
SZERKESZTI LACZKÓ GÉZA

3

CHOPIN ÉLETE

WYDAWCA: WYDZIAŁ WYDAWNICZY
UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

OSZK

Centralny Ośrodek Szkoleniowy

WARSZAWA

LISZT FERENC
CHOPIN ÉLETE

NÉGY KÉPPEL

FORDITOTTA
KERESZTY ISTVÁN

BUDAPEST

A KULTURA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R. T. KIADÁSA

~~Éne.~~
~~378~~

A borítéképet
Szántó Tajos rajzolta

(R
2)

12019/3

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Könyv- és napló
1922. é. 250. sz.

„Qui est près de moi ?” — kérdi a haldokló Chopin. Aztán lehajol, hogy megcsókolja a kedves tanítványnak, sir felé senyedő napjai legbizalmasabb barátjának kezét s e csókban kileheli lelkét.

Ebben a mozdulatban benne van az egész ember, az, akinek műveiből ismertük meg őt; az a lágylelkű férfi, aki nem szégyenli szive puha voltát, mert az igazi férfi elsősorban egyenes, őszinte jellem; az, akinek élete, művészete csupa emlék és csupa szeretet; az, aki művészi pályáján alig tesz egyebet, mint hogy hol harcra dübörgő lendületben, hol finom, büszke kacérkodással, hol tartózkodó, mély epedéssel az elhagyott édes és méltatlan, drága és eszétvesztett, áldott, ezerszeresen áldott lengyel haza nemzetköziségbe foszló ősi lelkét támogatja föl a zene

örökkévalóságába; az, akit Lengyelországból Londonba mentében egy pillanatra — egy egész életre — Párisban fog a feléje ölelő kart táró szeretet; az, aki mindennél többre becsüli a szívet szívhez kapcsoló vonzalmat, még akkor is, ha a lelkét ronggyá tépi vele; az, aki a kétes emberi és művészi értékű George Sand iránt csak hálát tud érezni, mert szerelmének gyanus hullámverésü, keserü tengerébe egyszer Circe-kezevel egy messzely mézet öntött; az, aki a szerelemnek, az emlékezésnek, a hálának, a gyöngédszivűségnek, a finom tartózkodásnak, a fél-szavakban, de egész szívvvel beszélő előkelőségnek s — mondjuk ki! — a régi lengyel uri léleknek egyetlen zenei megszólaltatója volt.

Liszt Ferenc, aki ugyanabban a testben volt az agy, amelyben Chopin a szív, a mindent kiszámító, elrendező agy a szeszélyes dobogásu szív fölött, barátjának, művészi nézeteiben osztályosának emlékezetére francia prózában egy hatalmas szimfóniát szerzett, amelyben vegyesen kavarnak esztétikai, nyelvészeti, történelmi, divat-történeti, zenetudományi értekezés-foszlányok, személyes visszaemlékezések, méltatások, arckép-töredékek, lélek-búvárlás, egyszóval, az egész romantikus fönséges ószer.

Bátrak voltunk ebből a két vagy három zenekarra írt, egészében emészthetetlen műből olyan zongora-kivonatot készíttetni, amely a csinnadrattás szimfónia hanghatását közelebb hozza Chopin szelleméhez úgy, hogy az eredeti szépségei se vesszenek el.

Mert, ha csak sziv tudja megérteni a szivet, viszont csak az agy tudja mással is megértetni, mi volt e sziv.

Ez a sziv, Chopin szive, egy kimuló világ legjobb, legszebb érzelmi értékeit fogta körül, mint arany-kehely az ó tokaji bort.

Hova-tovább két táborra, egymással örökkön farkasszemet néző táborra szakad az emberiség tevékeny része: az üvöltözőkére s az ábrándozókéra. Az egyik a jobbért harcol, a másik a jobb után eseng. Az egyik türelmetlen lábbal tapos a korhadó mára, a másik fülemilepanaszszal ringatja el magát.

A ma zenéje is kettős: az egyik tábor wagneri prédikációkat zeng a mult köntösében a jövő felé; a másik Debussyvel pityereg az anacapri-i dombokon.

Nekünk, sokaknak, a szegény, igazán élvező nagy közönségnek, ha el is ragad itt-ott a germán prédikáció, ha meg is bizsergetti szivünket a francia, lágy, önmagá-

val tehetetlen dekadencia, jól esik visszatérnünk a férfias férfi, Beethoven szelidre egyensúlyozott zordságához, komor érzelmességéhez s a nőies férfi, Chopin mosolyos fájdalmu, csipkés zsebkendőbe rejtett zokogásu légyságához.

Igen! Chopinhez, az arisztokrata lélek — s van-e arisztokratább népfaj a lengyelnél? — egyetlen és utolérhetetlen zenei megtestesítőjéhez, aki haldokló ajakkal csókban leheli elszálló lelkét a névtelenségbe süllyedt tanítvány kezére.

LACZKÓ GÉZA

CHOPIN ÉLETE

CHOPIN EGYÉNISÉGE. Csak természetes, hogy mindenki érdeklődik olyan emberek élete iránt, akik nagy tehetségüket nemes érzelmek dicsőítésére szentelték művészeti alkotásaikban, amelyek a tömeget ámulatra készítik és magukkal ragadják.

A tömeg e csodálatos és gyönyörködtető művek hatását megérzi már alkotóik neve hallatára, amelyet azután ép úgy magasztal s a kiválasztottság és nagyság jelképéül tisztel – abban a hitben, hogy a művész, az oly tiszta és szép érzelmek tolmácsa, másféléket nem ismer; ez a jó előítélet azonban rászorul arra, hogy a művész élete igazolja. Mikor a művekben a költő szívét láthatni, hogy milyen kitűnő tapintattal, biztos intuációval közli velünk

azt, amit a büszkeség vagy a félnk szemérem eltakar; hogyan festi a szerelmet, amelyről a serdülőkor álmadozik s amely később kétségbeesésbe űz; lángelméje hogyan uralkodik felséges helyzeteken s emelkedik nyugodtan a sorsok fölé, hogyan oldja meg a legbonyolultabb csomókat diadalmasan; mikor látjuk, hogyan tudja megszólaltatni a gyöngédség legfinomabb árnyalatait és a legmagasztosabb bátorságot: hogyan kérdezné az ember, hogy vajjon ez a bámulatos mindenhatóság amaz érzelmekben való őszinte hitből származott-e, – vagy csak egyszerű elgondolás-e, az elme játéka?

Az ember tudni akarja: lehetséges-e másképen? s miben különbözik a »szép« e rajongójának élete a köznapi emberekétől? hogyan fest a költői fennköltség, mikor az élet realitásaival és anyagiasságai érdekeivel kerül harcba? ... és a szerelem, amelynek rendkívüliségéről a költő énekel, a valóságban mennyire volt mentes attól a keserüségtől és

penésztől, amely rendesen megmérgezi? Tudni akarja mindenki, hogy aki oly szent haragot szokott tanusítani, csakugyan mindig méltányos, igazságos volt-e? és a tiszta jellemek dicsőítője nem adta-e el lelkiismeretét? a vitézi becsület halhatatlanítója nem volt-e gyáva?

Valamikor, Paganini halálára, azt irtuk: »Mint a nemesség, úgy a lángelme is kötelez.« Ma inkább ezt írnök: »A nemességnél inkább kötelez a lángelme;« mert a nemesség emberektől származik, tehát természetesen tökéletlen; a lángelmét Isten adja, tehát tökéletes is, hacsak az ember nem »tökéletleníti el«, le nem fokozza, szenvedélyeinek, képzelődésének vagy bosszuvágyának kiszolgáltattán. Méltán nevezték el a régi rómaiak a lángelmét Géniusznak: mentő, jótékony szellemnek; hiszen ő a Gondviselésnek égi követe! ha lángész költözik a költőbe vagy művészbbe: hivatása az igazságot tanítani, a jót elrendelni, az igazság szépségét felragyogtatni s ezzel a lelkeket föl-

emelni és elbájolni; jóra serkenteni a szépség által, a sziveket megindítani, hogy a nemeslelkűség gyönyörre váljék; az áldozathozatal átalakul élvezetté, a hősiesség szükségéreztté; a szenvedély részvétté olvad fel, a szeretet megszűnik kérni s úgy érzi, hogy ő csak adna, mindig csak adna.

Milyen büszke öröm a jó barátnak, ha olyan pályáról emlékezik meg, amelyben nincsenek sértő disszonanciák, nincsenek megbocsátani való ellentmondások, mentegezni való tévedések, sem olyan tulzások, amelyekért az okok egész láncolatával kellene perbe szállni! Ezért Chopin emléke kétszeresen drága, úgy jóbarátainak, mint ama művészeknek, akikkel ő pályáján találkozott; de azok előtt az ismeretlen barátai előtt is, akiket e költő a zenéjével szerzett magának; ugyszintén ama művészek előtt is, akik az ő működését folytatni és őhöz méltók lenni akarnak.

Chopin lelkének nem volt olyan rejteke, egyetlen redője sem, amelynek csak megmozdulását is

ne a legérzékenyebb becsület- és tisztességérzet s az érzelmek legnemesebb összhangja sugalta volna. Pedig egész lénye mintha arra lett volna teremtve, hogy megengedjen és megbocsásson magának szeszélyeket, meglepő különösségeket s kicsiny, sőt igen nagy hibákat is: lángoló volt a képzelete, érzelmei majd hogy széjjelfeszítették keblét, — de testi szervezete beteges és gyenge volt! Ki mérheti meg az ebből az ellentétből származó szenvedéseinek mélységét? Égetők lehetek, de őrajta meg nem látszottak; ezt a titkát ő szentül őrizte; idegen pillantások elől áthatolhatatlanul elleplezte a büszke lemondás külső derüje.

Testi mivoltának és szívének érzékeny volta — bevallhatatlan gyötrelmek martiriumával — sorsát a »gyengébb nem« végzetének néhány vonásával ruházta fel. Egészségének törekeny volta kizárta a közönséges tevékenység megerősítő porondjáról; nem volt izlése szerinti az a nyüzsgés, ahol kevés méh sok herére pazarolja erejének teljét;

alkotott hát magának külön méhkast, távol a tört és nagyon járt utaktól. Sem kalandok, sem külső viszontagságok, sem epizódok nem jelölték pályáját: ő egyszerűsítette életét, bár körülményei ezt megnehezítették. Érzelmei, a lelkét ért hatások tették életének eseményeit; ezek az ő számára kiemelkedőbbek és jelentősebbek voltak, mint a külső változások és történések. Zongoraleckéket állandóan adott, rendszeren, szorgalmasan, mindennapos házi feladatul tekintette, lelkiismeretesen és eléggülten. Szívét szerzeményeiben öntötte ki, ahogyan mások imájukban, megtöltvén ezt a torlódó áradattal, ki nem fejezett bánatukkal, elmondhatatlan keservükkel, amelyet a jámbor lelkek Istennel társalkodásukba szoktak vegyíteni. Amit ezek térdenállva mondanak: ezt ő műveiben mondja el – a szenvedély és a fájdalom titkait, amelyeket az ember megérthet szavak nélkül is, mert nincs meg az az adománya, hogy kifejezhesse szavakban.

Chopin nagy gonddal kerülte ki az élet olyan összevisszaságait, amelyeket a németek anesztetikusnak mondanak (a »szép« fogalmával ellenkezőknek), s ezzel sok kellemetlenségnek vette elejét. Nem avatkozott semmi nyilvános ténykedésbe, semmi drámába, semmi össze- vagy kibonyolításba; nem befolyásolta elhatározóan senkinek életfolyását; az ő vágyai sohasem álltak utjában a mások vágyainak; sohasem akart a mások szellemén vagy érzelmein zsarnokilag uralkodni: ő nem akart semmit sem elérni s magához méltatlannak tartotta, hogy kérjen valamit. Róla írhatta volna Tasso:

Hatalmas vágy, kevés remény, semmi igény.

De ő elsiklott minden kötelék elől, minden olyan barátkozás elől, amely magával ránthatta volna zajosabb rétegekbe. Ő kész volt mindenét odaadni – de saját magát nem adta oda. Talán tudta, hogy az ő változatlan lényé milyen kizárólagos

hódolásra, hűsége milyen határtalan ragaszkodásra lett volna méltó! Talán úgy gondolkozott, mint némelyik becsvágyó lélek, hogy szerelem és barátság, ha nem teljes és tökéletes: akkor semmis! Talán olyan szenvedés lett volna reá nézve, megosztva kapni őket, hogy inkább egészen lemondott élvezésükről és csak mint elérhetetlen eszményre tekintett rájuk?! valóban így érzett és gondolkozott-e: nem tudhatni, mert ő sohasem beszélt szerelemről, sem barátságról. Legbensőbb ismerősei sem hatoltak be lelkének titkos szentélyébe – hogy van-e ilyen, azt is alig hogy sejtették.

Társalgása mindig arról szólt, ami a többieket foglalkoztatta; magáról elterelte a figyelmet. Hogy mire gondolt, mire vágyódott, mikor fehér, csontos ujjait a zongora-billentőkkel párosíthatta: arra gondolni senki sem ért rá.

Egész egyénisége harmónikus volt, nem maradt semmi kérdezni, kutatni, magyarázni való rajta. Kék szeme inkább szellemes tekintetű volt, mint

Chopin
(Liszt Ferenc rajza 1875-ből)

sem álmodozó; szelid, finom mosolya nem változott keserüre. Szinte átlátszó bőrének finomsága elszédített; szőke haja selymes volt, orrgömbülete jellemző; termete nem magas, tagjai törékeny finomságúak. Taglejtése kellemes és változatos volt; hangja gyenge, gyakran rekedt, fojtott. Egész magatartása olyan választékos volt és modorán olyan előkelőség bélyege, hogy önkénytelenül is úgy bántak vele, mint valami fejedelemmel. Egész megjelenése olyan finom virágra emlékeztet, mely finomságával és gyönyörű színeivel elragad, de a legkisebb érintésre elfoszlik.

Kifelé olyan egyenletes kedvű volt, mint az olyan ember szokott lenni, a kit semmi ki nem hoz sodrából, mert nem várt semmit. Rendesen vig volt, ruganyos szelleme a felszín alatt is gyorsan meglátta, ami nevetséges; arcjátéka kimeríthetetlenül változatos és bohókás volt. Gyakran mulatott és mulattatott a zenei formuláknak és némely virtuóz furcsaságainak rögtönzött kifigurázásával. Tehet-

sége, mozgékony arca egy perc alatt félreismerhetetlenül elének állította az illetők egész személyiségét, de a rútat vagy groteszket utánozva sem vesztette el természetes kedvességét. De soha a jó ízlés határait át nem lépte; legbizalmasabb pillanataiban sem ejtett ki egy helytelen vagy bántó szót.

Lengyel lévén, volt Chopinben malícia; állandó érintkezése Berliozzal, Hillerrel és korának más hírességeivel, akik a szónak – a csipős beszédnek – mesterei voltak, hozzászoktatták a paprikás megjegyzésekhez, irónikus válaszokhoz és kétértelmű szójátékhoz. Főleg azokat nem kimélte meg gyilkos feleleteitől, akik megkísérelték kiszákmányolni tehetségét. Egész Páris mulatott, például, azon, hogy egy vendégségben a házigazda – aki őnélküle számolt, mikor vendégeinek megígérte csemegéül a művész játékát, – az ebéd végeztével Chopinhez fordulva, a nyitott zongorára mutatott (hogy most hálálja meg a sziveslátást); az érzékeny művész tagadólag intett

majd az unszolásra, fátyolozott hangon, azt felelte: – De, uram, hiszen alig ettem valamit! – Azonban a szellemességnek ez a fajtája nála inkább szokás dolga volt, semmint alaptermészete. Tudott ő bánni a szellem vivótőrével és nehéz kardjával, védekezni és támadni egyaránt! de a »riposzt« után eldobta a vivókeztyűt és a sodrony-álarcot, hogy ne is gondoljon rá többet.

Ritkán ugyan, de mégis voltak olyan pillanatok, amikor azon leptük meg, hogy mélyen meg volt indulva; láttuk sápadni, sőt halotthalvánnyá válni. De még ilyenkor sem veszítette el önuralmát. Érzelmait illetőleg szófukar volt; csakhamar összeszedte magát, és energiája helyreállította az erkölcsi erő és fizikai gyengeség egyensúlyát. Ez a szivélete feletti önuralma bizonyos nőkre emlékeztetett, akik erejüket a visszavonultságban keresik, féltékenyen őrizve lelküket a kitöréstől a világ előtt.

Chopin nemes megbocsátó lélek volt; a bosz-

szunak semmi hátsó gondolata sem bántotta azok ellen, akikkel surlódása akadt. De az ilyen surlódás nagyon előtérbe került lelkében és sokáig kinozta; mikor okát már rég elfeledte is, emléke tovább fájt.

Társalkodásában tartózkodó volt, oly kérdésekben is, melyekben a meggyőződés fanatikus erővel szokott megnyilvánulni. Ez volt az egyedüli oka annak, hogy nem beszélt tevékenységéről; nehogy előítélettel fogadják. Őszintén vallásos volt és erős híve a katholicizmusnak, – de ezt a tárgyat sohasem érintette, megőrizvén hitét anélkül, hogy bárminő tanuságot tenne róla. Régi ismerői sem hallottak tőle ilyen irányu nyilatkozatokat. Magától érthető, hogy abban a körben, amelybe bizalmasabb összeköttetései mind erősebb szálakkal vonták, le kellett mondania a templomlátogatásról, a papsággal érintkezéséről s természetesen a vallásnak olyan gyakorlatáról, mint Lengyelországban szokta, ahol minden előkelő ember

pirulna, ha nem tartanák jó katholikusként, s ahol a legsúlyosabb sértésszámba megy, ha azt mondják róla, hogy nem cselekedett jó keresztény módjára. Nos, ki nem tudja, hogy ha az ember gyakran és sokáig elmulasztja a vallási szertartásokat: végre el is felejt? — Hanem azért a párisi lengyel papság mindig büszke volt reá, mint legkiválóbb honfitársára.

Hazaszeretete: megnyilatkozott tehetségének irányában, bizalmas körének megválasztásában, egyes növendékeinek előtérbe helyezésében s ama gyakori és jelentékeny szolgálatokban, melyeket oly szívesen tett honfitársainak. Nem emlékszünk rá, hogy valaha is örömét lelte volna hazafiúi érzelmeinek kifejezésében, hogy hosszasan beszélt volna Lengyelországról, multjáról, jelenéről, jövőjéről és hasonló kérdésekről. Fájdalom, a leigázó orosz iránti gyűlölet, az igazságtalanságért égbe kiáltó bosszu vágya, a győztes megfojtásának reménye: állandó beszéd tárgy volt a politizáló

lengyelek közt; de Chopin, aki hazája hosszú szenvedéseinek története közepette mintegy fegyverszünet idején élt és annyira megtanult gyöngéden szeretni: nem ért rá megtanulni a gyűlölséget, nem ábrándozott bosszúról; beérte azzal, hogy a győztes áldozatát szerette, az elnyomottal együtt könnyezett, énekelt róla és dicsőítette azt, akit szeretett, anélkül, hogy diplomáciai vagy katonai jóslásokba bocsátkozott volna, — természetével ugyanis ellenkeztek a forradalmi hangulatok.

Ha néha résztvett a Franciaországban élénken tárgyalt események felett folytatott eszmecsereben: inkább csak jelezte, hogy bizonyos véleményeket hibásaknak tart, semmint a maga nézeteit akarta volna érvényesíteni. A hevesen vitatkozókkal szemben jóakaró közömbösséget tanúsított; lőtávolon kívül, szó nélkül fel és alá sé tált; néha idegesen dobbantott, de ezt csak az idegenebbek vették észre. Nagyhangu képtelenség-

gek hallatára arcán vonaglást láthattak; barátai ezt ép úgy nem vették észre, mint azt, hogy ő csak mellettük él, nem pedig velük: nem osztotta meg velük »jobb én«-jét s nem vette birtokába azt, amit neki adni véltek.

Sokszor megfigyeltük őt ily heves tárgyalások közben, amelyekből ő, hallgatásával, kizárta magát; a beszélők indulatukban elfeledték jelenlétét – mi azonban ahelyett, hogy őket követtük volna figyelemmel, Chopin arcát vizsgáltuk: egy-egy kellemetlen hatásra megrándult, kifejezése elsötétült, mikor valami társadalmi kérdést olyan tüzzel vitattak, mintha rögtön élet és halál felett kellett volna dönteni. Chopin fizikailag szenvedni látszott, mikor oly komolyan hangoztattak tartahatatlan érveket; mintha zenei disszonanciák bántották volna; szomorú lett és merengő. Mintha tengeri hajó utasa lett volna, a fedélzeten a tomboló viharban, nézve a látóhatárt, az eget és a matrózok hibás kötélkezelését, de hallgatva, mert

nincs ereje ahhoz, hogy a kötélhálózatot meg-
ragadja...

Finom érzéke teljesen meggyőzte őt a legtöbb politikai, bölcseleti vagy vallási vita hiábavalóságáról. Korán eljutott amaz igen előkelő ember elvéhez, akit magas kora embergyülőző bölccsé tett és akit eleinte megcsodáltunk, később azonban szomoruan beláttuk igazát: – Önök be fogják egykor látni, hogy bármiről és bárkivel tárgyalni: céltalan, – mondta Jules de Noailles marquis az ifjaknak, akik őt is be akarták vonni vitájuk hevébe. Ahányszor csak Chopin bele akart szólni a vitába: elnyomta szándékát; arcáról le lehetett olvasni azt a gondolatot, hogy hiszen a világ ugy is tovább forog: »Il mondo va da se!«

A demokrácia az ő szemében nagyon is vegyes, nagyon is zavargó elemekből álló és tulságosan erőszakos hatalom volt, semhogy rokonszenvezhetett volna vele. 1830 körül a szociális kérdések fölmerülését új barbár invázióhoz hasonlították;

Chopint ez megdöbbsentette; kétségbeesve gondolt arra, hogy egy új Attila modern hunnokkal jön Rómának s ezzel Európának, elpusztítja a keresztény civilizációt, menthetetlen lesz a művészet, a műemlékek, az európai életmód s általában a műveltség és finom élet, aminőről Horatius énekelt s amelyet egy agrár törvény brutalitása megsemmisít – mert nem adhat egyenlőséget és testvériséget, csak a halált... Chopinnek élesebb szeme volt, mint hitték; néhány szónyi megjegyzéseit alig vették figyelembe, csak akkor eszméltek rájuk, mikor beteljesültek.

Eltökélt hallgatását és részrehajlatlanságát egyetlen tárgyban szegte meg: a művészet kérdéseiben érvényesíteni akarta meggyőződését és befolyását; illetékesnek érezte és nyíltan az elsők közé sorozta magát. Mozart nevét írta zászlajára; de többet törődött a lényeggel, mint a szókkal és nevekkal, s őneki elég volt az, hogy a Jupiter-szimfónia, a Requiem halhatatlan szerzőjénél ta-

lálta meg elveit, csiráit, eredetét mindama szabadságoknak, amelyekkel ő (némelyek szerint tulajdonságba menve) bőségesen élt, — hogy amaz elsőek egyikéül lássa Mozartot, akik a zenének eladdig ismeretlen látóhatárt nyitnak meg... amely látóhatárba annyira szeretett behatolni s ahol ő olyan felfedezéseket tett, amelyek a régi világot egy új világgal tették gazdagabbá.

1832-ben, nem sokkal Párisba érkezése után, fiatal tehetségekből a zenében is, az irodalomban is, új iskola alakult és lépett fel, mely hangosan rázta le a régi formulák igáját. A juliusi forradalomnak nemrég lelohadt tüze most egész erejével az irodalom és a művészet mindenkit érdeklő kérdései körül lobbant fel. A romantizmus került napirendre; e körül harcoltak kitartóan egyrészt azok, akik nem tartották megengedhetőnek, hogy ezentúl másképen írjanak, mint eddig — másrészt azok, akik a művészeknek szabadságot követeltek, hadd válasszon olyan formát,

amely megfelel érzésének: ezek azt gondolták, hogy a forma szabálya összhangzásban van a kifejezendő érzéssel, tehát az érzelemnek mind-egyik árnyalata magával hordja a kifejezésre jut-tatásnak saját formáját. Az egyik párt: állandó formában hitt, amelynek tökéletessége az abszo-lut szépet teszi; s ezen az állásponton előre elhe-lyezkedve, ítélte meg minden művet; s abban a hitben, hogy a nagy mesterek elérték a művészet legszélsőbb határát és legfelső tökéletességét: az újabb művészeknek még remélni is csak annyit engedett, hogy utánczás útján amazokat megköze-lítsék; az utánczás érdeme azonban nem ér fel a kitaláláséhoz; — a másik párt tagadja a szépnek megállapodott és abszolút alakját s a különböző stílusokat, a művészetek történetének tükrében, az ideál felé vivő uton vert sátrakul tekinti, rövid állomások helyéül, amelyet a géniusz időről-időre elér s amelyet közvetlen utódainak ki kell kutatniuk, zsákmányolniuk az utolsó kis szög-

letig, de törvényes leszármazottjainak hivatásuk továbbmenni. Az egyik párt az egyféle szimmetrikus keretbe akarta foglalni a legellentétebb idők és természetek alkotásait; a másik azt követelte, hogy mindegyik ihletnek meg legyen a szabadsága, hogy a maga nyelvét megteremtse, a maga módján fejezze ki magát, ne fogadjon el más szabályt, mint csak azt, amely az érzés meg a forma viszonyában gyökerezik.

Chopin látnoki szemeinek úgy tetszett, hogy a meglevő bármily csodálatraméltó minták nem merítették ki sem mindamaz érzelmeket, amelyeket a művészet életre varázsolhat, sem mindama formákat, amelyeket felhasználhat. Ő nem állt meg a forma kitünőségénél, sőt ezt csak annyiban kereste, amennyiben hibátlansága elengedhetetlen az érzéstartalom megjelenítéséhez, hiszen a tökéletlen formán át nem érvényesülhet az érzés, mert sugarait ép úgy nem bocsátja át, mint valami vastag lepel. Ő a költői ihletnek alá-

vetette a feldolgozás munkáját, azonban a láng-
elme türelmére bizta olyan forma kigondolását,
amely megfelel az érzelem igényeinek. Hibáztatta
az ellentétes gondolkozású klasszikusokban azt,
hogy Prokrusztész kinpadjára vonszolták az ihletet,
hacsak nem ismerték el, hogy az előzetesen meg-
szabott formában nem férnek el az érzés bizonyos
módjai; ők eleve megfosztották a művészetet oly
művektől, amelyek megkísérelnék új formában új
tartalom megszólaltatását, ami az emberi szellem
állandó haladásának, fejlődésének természetében
áll.

Chopin nem azt akarta, hogy lerombolják a
görög homlokzatot, a gótives tornyot vagy éppen
az olasz építőművészet bájos, tisztastilu remekeit,
például a dusképzletű mór paloták egyedulalmá-
ért; valamint nem óhajtotta, hogy karcsu pálma
nőjjön a bájos nyirfa helyén, sem, hogy a dél-
szaki agáve helyét az észak kőrisfája foglalja
el; sőt igenis, ép úgy élvezte Fidiasz »Ilüsszosz«-át,

mint Michel-Ángelo »Pensieroso«-ját, Poussin »Sacrement« című festményét, mint Delacroix »Dante csolnakjá«-t, Palestrina »Improperiái«-t, mint Berlioz »Mab királynő«-jét! Létjogot követelt minden szépnek s nem kevésbé csudálta meg a változatosság gazdagvoltát, mint az egység tökéletességét. Egyenlően megkivánta Szofoklész és Shakespeare, Homérosz és Firduszi, Racine és Goethe alkotásaitól, hogy meg legyen lét-okuk a maguk eszméjének felragyogtatásában a saját formájuk tiszta szépségében, – ami olyan igazi arányosság, mint a szivárvány színeiben csillogó szökőkút magas sugara, amelynek a víz színétől számítva épen olyan mélyen fekszik eredőpontja.

Akik látták, hogy a tehetség lángja lassanként fölemészti a szüette ódon gerendázatot: az új iskolához csatlakoztak, amelynek Berlioz volt a legtehetségesebb, a legbátrabb, legvakmerőbb képviselője. Chopin teljesen hozzá csatlakozott és egyike lett azoknak, akik a legnagyobb állhatatosság-

gal igyekeztek magukat a konvencionális stílus rabszolgái formulái alól felszabadítani, egyszerűs mind azonban távolmaradni a nagyhangú szédelőktől, akik a régi visszásságok helyett még gonoszabb újakat teremtettek, holott a tulzó különcködés bántóbb az egyhanguságnál. Field nocturne-jei, Dussek szonátái, Kalkbrenner lármás virtuozitása és pompázása neki vagy elégtelenek, vagy ellenszenvések voltak; ő nem akart csatlakozni sem egyikük virágos, kissé mesterkelt tájékaihoz, sem másikuk borzas modorához . . .

Chopin változatlanul hü maradt izléséhez; mindig ugyanazt szerette vagy ugyanattól idegenkedett. Nem volt képes olyan eredményt dicsérni, amely nem jelentette a művészet valódi nyereségét. Érdektelensége itt erős oldala volt; ő a művészetet csak a művészetért akarta (*l'art pour l'art*), mint a jót csak a jóért; s ezért részrehajlatlan és sebezhetetlen volt. Ifjúkori eszményei uralkodtak rajta mindvégig; egyesítvén magában a szenvedély és a

gyöngédség (rendesen ellentétes) sajátosságait, ítélete biztos volt és mentes a kicsinyes részrehajlástól. Például Beethoven műveit csodálta, de bizonyos részeket bennük nyerseknek talált, szerkezetüket athlétaibbnak, semhogy neki tessék, hevességüket kiáltónak; a szeráfi hangokat, a rafaéli hatásokat pedig e lángész hatalmas alkotásainak közepette bántó ellentéteknek érezte. Schubert néhány dallamának báját ugyan elismerte, de nem szívesen hallgatta azokat, amelyekben az érzés meztelenül előtör, amelyekben a fájdalom fojtogatása megreszketteti a húst és megropogtatja a csontokat. Kín volt neki zenében, irodalomban, az élet szokásai közt is mindaz, ami a melodramához közeledett; a romantizmusnak megrázó hatásától irtózott. «Shakespeare-t csak erős rövidítésekkel szerette» – írja a róla mintázott hősről (Lucrezia Floriani című regényében) Sand George, «jellemét és nyelvét nagyon is a való életből vettnek találta; jobban szerette az epikus és lírai előadásmódot, mely

Kach... Sami Gharovi
prayanje
Trij 1839 Chopin

Polonese

Chopin kezevonása
(Emléksorok és hangjegyrészlet)

árnyékban hagyja az emberiség szegény kicsinyességeit. Ugyanezért beszélt keveset és csak akkor hallgatott másokat szívesen, ha gondolataik emelkedettek voltak.»

Schubert felől egyszer így nyilatkozott: – A feleségesnek hatása elenyészik, ha utána közönséges vagy triviális következik. – A zongora számára író zeneköltők közt Hummel volt egyik legkedvesebbje. De Mozart volt az ő szemében maga az ideál, a legköltőibb, mert legritkábban lép arra a lépcsőfokra, mely a választékostól az alantoshoz vezet. Ő épen azt szerette, amit Mozart atyja hibául rótt fel az «Idomeneo» előadása után: – Rosszul tetted, hogy semmit sem irtál bele a hosszufülűek számára. – Papageno vig alakja őt is jókedvre hangolta; Tamino szerelmével és titokzatos megpróbáltatásaival érdeemesnek tartotta foglalkozni; Zerlina és Masetto mesterkéltnaivitása mulattatta. Donna Anna bosszuvágyát érthetőnek találta: ez még sötétebbnek mutatta gyászát.

De Chopin szellemének magas röptét semmi sem jellemzi jobban, mint az, hogy még a »Don Juan«-ban is, e halhatatlan remekműben, talált olyan részeket, amelyekről — így mondta nekünk — sajnálta, hogy ott vannak; ami nem vont le semmit az ő Mozart-kultuszából, de elszomorította. El tudta felejtetni azt, ami visszatetszett neki, de megbékélni vele képtelen volt.

Chopin a mi kísérleteinknek és küzdelmünknek, amelyek még tele voltak habozással s bizonytalansággal, tévedésekkel és tulzásokkal, amelyek sokkal több fejcsóváló bölcset, mintsem dicsően hadakozó ellenfelet idéztek fel — ritka szilárd meggyőződésű támasza volt, nyugodt magatartásu és rendületlen; hathatós segítségül voltak a mi ügyünket szolgáló művei: ezekben a merészséget annyi bájjal, mértéktartással és tudással egyesítette, hogy a lángelméjébe vetett hitet igazolta az a föltétlen csodálat, amelyet művei keltettek. Az ő alapos tanulmányai, ifjúságának komoly szo-

kásai, a klasszikus szépségek belénevelt kultusza – mind megóvták Chopint attól, hogy erejét sikertelen tapogatózásba vagy félsikerekbe ölje, ami pedig megesett az új eszméknek nem egy harcosával.

Aprólékos gondja műveinek tökéletessé kidolgozásában, megmentette olyan mérgező kritikától, mely esetleges elnézésből származó hibákat nagyoknak kürtöl ki. Korán megszokta a szabályokhoz ragaszkodást, s ahol eltért: nagy tudással, megfontolva tette; az iskolás elméleti viták helyett az eredményekkel törődve, sikerült kikerülnie személyes ellenségeskedést és nyomasztó megalkuvást egyaránt.

Később, eszméinek győzelmével, nem törekedett vezérszerepre. A pártküzdelem egyetlen esetében hajthatatlan meggyőződés ritka bizonyosságát adta; a további csatározástól, diadala felől bizonyos lévén, előkelően visszavonult – hadd verekedjenek azok, akik ezt szeretik.

Mint a középkor nagy mesterei: Chopin is a legnagyobb tisztelettel viseltetett a művészet iránt, amely szép, szent hivatás volt számára; mint ők, kegyelettel, meghatottan szolgálta. Ez az érzés megnyilvánult halála óráján egy intézkedésben, amelynek egész jelentőségét csak a lengyelországi erkölcsök magyarázzák meg. Ma már kiveszőben lévő szokás, hogy a haldoklók egy bizonyos ruhában leendő eltemetésüket kívánják, amely esetleg sokkal előbb s csak évégből készült; legkedvesebb vagy legbensőbb gondolataikat fejezték ki vagy árulták el ezzel, utolszor; így gyakran szerzetescsuhát jelöltek ki világiak; a férfiak egy része óhajtotta, másika visszautasította az állásával járó formaruhát, aszerint, hogy minő érzelmekkel tekintett vissza pályájára. Chopin, aki a korabeli legnagyobb művészek közt a legkevesebb hangversenyt adta, mégis az ilyenkor felöltött ruházatot kívánta tetemére. Ezt az óhajtását kétségkívül egy természetes és mély érzés diktálta,

mely a művészete iránt való rajongó lelkesedésből fakadt. Hosszu idővel halála előtt halhatatlanná tette a művészet iránt való szeretetét és a művészetbe vetett hitét; eggyel többször, koporsóban fektében, szokása szerint néma jelképpel, akarta tanusítani az élte fogytáig egyforma lánggal megőrzött lelkesedését. Énjéhez híven halt meg, imádva a művészetben ennek titokzatos nagyságát és még misztikusabb kinyilatkoztatásait.

A társasélet viharos forgószelétől, – mint már elmondtuk, – távol tartván magát, Chopin minden gondosságát és szeretetét családjá, fiatalkori ismeretségei, honfitársai körére irányította. A velük érintkezést nagy gonddal ápolta; mindenekfelett nővérét, Lujzát szerette, akinek szelleme és sok lelki tulajdonsága egyezett az övével s aki több ízben utazott Varsóból Párisba látogatására – fivérét, életének utolsó három hónapjában, gondosan ápolta.

Szülőivel szemben a megtestesült gyöngédség volt. Sűrű levelein fölül állandóan küldött ezernyi olyan apróságot, amiről gondolhatta, hogy Var-sóban örömet szereznek: ami ujdonságot Páris termelt, bájos csecsebecséket, semmiségeket, de amik otthon kirakva, mindig őreá emlékeztessék övéit, szinte jelenlevőnek érezzék. A maga részéről nagyon megbecsülte minden olyan jelét a szeretetnek, amely szülőitől érkezett; ha levelük vagy egyéb jött tőlük: napját ünneppé tette; nem osztotta meg ugyan örömét senkivel, de elárulta az a gondosság, amellyel a tőlük származott tárgyakkal bánt; másnak még hozzájuk nyulni sem volt szabad.

Aki csak jött Lengyelországból, tárt karokkal fogadta, ha nem is volt ajánlólevele; mintha csak családtagja lett volna. Ezekről a gyakran ismeretlenektől eltűrte, amit mástól nem: hogy szokásaiban megzavarják; túrt érettük, sétáltatta őket, huszszor egymásután tért vissza egy-egy helyre,

csak hogy megismertesse velük Páris különösségeit – anélkül, hogy e cicerone-szerep felett érzett bosszuságnak jelét adta volna. Sőt, megvendégelte honfitársait, bár a legnagyobb részüknek az előtte való napon még nevét sem tudta, kimélte őket a legkisebb költségtől, sőt gyakran kölcsönrel segítette őket; s tette mindezt látható örömmel afelett, hogy anyanyelvén beszélhet, hogy ugyyszólván övéi közt lehet, hogy ugyanazt a légkört szivhatja. Mikor honfitársainak szomorú elbeszéléseit hallgatta, látszott rajta: mily szívesen oszlatja el fájdalmaikat, vigasztalván őket mélységes bánatukban s végeszakadatlanul, ékesszólón festvén eléjük a szép jövő reményeit.

Chopin rendszerint irt övéinek – de csakis nekik: különössége volt, hogy irtózott az irástól; legtöbb barátja nem ismerte kezevonását; inkább bejárta Párist egyik szélétől a másikig, mintsem valami, bár csekély, írásbeli üzenetet küldjön. Mondják, hogy szép honfitársnői kedvéért kivételt

tett... de részben azért, hogy anyanyelvén szólhasson, (amelynek szólásmódjait igen szerette franciául tolmácsolni); mint a szlávok általában, igen jól bírta a francia nyelvet, különben is erre különös gonddal tanították, tekintettel származására, de ő a lengyelhez képest nem eléggé zengzetesnek, azonkívül hidegnek mondta.

Chopinnek a külső előkelőség ép úgy természetese volt, mint a lelki; erre vallott mindene, amije volt, ép úgy, mint választékos modora. Csinosan lakott; nagyon szerette virágokkal díszíteni szobáit; az akkori hírességek közül nem egy szerfölött diszesen rendezkedett be – ő a tulság és a szegényesen kevés közt mindig megőrizte a *comme il faut* középutját. Miután időbeosztását ép úgy, mint gondolatait, valamint utjait, a másokétól függetleníteni akarta, kényelmesebb volt neki a nők társasága, mert nem járt folytonossággal. S miután tiszta lelkét az élet viharai, ha meg is rázták, be nem szennyezték: ő az erény és tisz-

tesség társaságának örült legjobban és szerette a bár jelentéktelen, könnyed társalgást ily körben; órákig játszott szembekötősdit fiatal leányokkal, vagy mesélt nekik mulattató, sőt kacagtató történeteket.

Mindez együttvéve idegenné tette Chopin egyéniségét az akkori művészeti és irodalmi nagyságok néhányától, akikkel pedig egybeolvadtnak tekintették az ő lényét. Párisban képtelenségnek tartották a szellem ily magas röptének az ily tiszta vágyakkal szövetségét; hallatlan volt, hogy a veleszületett előkelőséggel együtt járjon szinte öntudatlan férfiúi szüziesség, abban a világban, ahol a művészi képzeletnek, mint hitték, hogy remekművet alkosson: előbb az érzékiség túlfütött kohóinak salakján kell áthatolnia.

Azonban a lelki tisztaságnak boldogító velejárója az, hogy nem is sejtí a szemérmertlenség mesterkedéseit, nem látja cinizmusát; Chopint bántotta, hogy környezetében bizonyos személyiségek tekintete zavaros, lehelletük egészségtelen,

ajkuk szatirmosolyra torzul – de műveiket a lángelme eltévelyedésének nézte, holott azokat egyenesen az Anyagiasság istennőjének tiszteletére emelték. Ha ezerszer mondták volna is neki: nem hitte volna el, hogy a modor furcsa durvasága, a piszkos kivánságok nyílt beszéde, a gazdagok és a nagy emberek ellen irigy kifakadások nem az alacsonyrangúak neveléshiányát, hanem egészen más valamit jelentenek, s hogy minden sikamlós gondolat, minden ragadozó kivánság, gyilkos szándék, amely oly hamar rossz szagúvá és kábitóvá válik, csak hazug költészet talmi-arany füstölőjében bemutatott tömjénáldozat, Istenkáromló hódolás annak az aljas bálványnak.

A falusi és a kastélybeli élet annyira kedvére való volt, hogy elfogadta olyan társaság meghívását is, mely nem felelt meg lelkületének. Ebből azt következtethetni, hogy szellemét könnyebben fordította el a környezettől és a hangosan csörtető beszédétől, mint érzékeit a város füledt levegő-

jétől, homályos világosságától, prózai képeitől, ahol minden lépésnél izgatják a szenvedélyeket, s a testi szervezetnek ritkán válik javára valami; amit itt látni, hallani, érezni lehet, sért, ahelyett, hogy elringatna, kihozza az embert a sodrából, ahelyett, hogy magába szállni engedné. Chopin érezte a fojtogatást, de nem birt magának számot adni róla, míg a szalonok várták őt s az irodalmi és művészeti vélemények csatározása érdekelte. A művészet el bírta vele felejtetni a természetet; az emberi alkotások szépsége pótolhatta számára az Istenéiét; azonfelül pedig szerette Párist. De mindig boldog volt, ha messze maga mögött hagyhatta!

Alig hogy megérkezett valami falusi házba, alig hogy kertek, szőlők, konyhakertek, fák és bármi-féle virágok közepette érezte magát: egészen más emberré változott; étvágya megjött, vig kedve csapongott, szórta élceit; mindenben s mindenkivel mulatott, bámulatos volt a mulatságok kitalálásában; a szabad levegő új életet öntött belé. A séta

nem untatta; jó gyalogoló volt, kocsikázni is szeretett. Nem igen irta le a mezei tájakat, de nagy hatásuk észrevehető volt rajta; elejtett szavai arra vallottak, hogy hazájához közelebb érezte magát a vetés, a rétek, sövények, szénaboglyák, mezei virágok, erdők közt, amelyeknek illata hasonló. Örömeztőbb látott mezei munkásokat, kaszálókat, aratókat, akik minden országban hasonlitanak egymáshoz, mint Páris utcáit és házait, csatornáit és gyerkőceit, amelyek s akik bizonyosan semmihez sem hasonlitanak és senkire sem emlékeztetnek – az egész nagy háztömeg, sok részében össze nem illő »világváros« bizonyos lesújtó hatással van az érzékeny és beteges lelkekre.

Egyébiránt Chopin szeretett falun dolgozni, mintha ez a tiszta, egészséges és éles levegő megifjította volna szervezetét, mely az utcai füstben és fülledt levegőben elsenyvedt. Nyaralásai alatt irt néhány legjobb műve egyszersmind talán az ő legszebb napjainak emléke is.

CHOPIN IFJUSÁGA. Chopin Varsó közelében Zelazowa-Wolában született, 1810-ben.*) Gyermeknél ritka véletlenségből, úgy látszik, születésének ideje nem vésődött emlékezetébe, csak egy zsebóra emlékeztette reá, amelyet egy nagy művésznő, a zene igazi papnője, ajándékozott neki 1820-ban s ezt vésette rá: »Madame Catalani à Frédéric Chopin âgé de dix ans« (a tizévesnek). Az istenáldotta nő előérzete talán megajándékozta a félénk gyermeket jövőjének tudatával! Egyéb-iránt első éveinek folyását semmi rendkívüli dolog nem teszi emlékezetessé; lelki fejlődése valószínűleg nem volt rohamos, mert nem sok jelét adta. Madárhusu és beteges volt, családja tehát min-

*) Helyesebben : 1809 márc. 1-én, némelyek szerint febr. 22-én. L. G.

denekfelett egészségére ügyelt; bizonynyal ezóta szokta meg a nyájasságot és a gyöngédséget mindenki iránt, a bajai felől hallgatást azért, hogy ne okozzon velük senkinek nyugtalanságot.

A szellemileg és lelkileg egyáltalán ki nem magasló gyermeket, hol szenvedni, hol mosolyogni látván, de mindig türelmesnek, jóindulatunak, sohasem mogorvának vagy szeszélyesnek: beérték azzal, hogy a jó tulajdonait szerették, s nem kérdezték: kitárja-e egész szivét, közli-e minden gondolatát. Vannak olyan lelkek, amelyek az életbe lépés idején gazdag utasra emlékeztetnek, akit sorsa egyszerű pásztorok közé vezet, akik fel sem fogják vendégük magas rangját; emez, míg ott időzik, elhalmozza őket ajándékokkal, amelyek nagy örömet és hálaérzetet keltenek az egyszerű emberekben, akik nem is álmodják, hogy a kapott kincsek milyen csekélységek a magas vendég gazdagságához képest.

Mint valami puha, de erős bölcsőben, nőtt Chopin

a szerető, csendes, munkás családi körben, amelynek egyszerűségét, jámborságát, előkelőségét mindig drága emlékként őrizte. Házi erények, vallásos szokások, emberszeretet, szigor és szerénység, olyan tiszta légkörrel vették körül, ahol képzeletvilága ama bársonyos növényekhez lett hasonlónak, amelyeket sohasem tettek ki a forgalmas utak porának.

Zenére korán tanították. Kilenc éves korában kezdte a zongoratanulást; csakhamar Bachnak egy odaadó hívére bizták, Ziwnára, aki hosszú éveken át teljesen a klasszikus iskola útján vezérelte. Feltehető, hogy szülei az ő vágyai és tehetsége alapján választották számára a zenészpályát, nem pedig hiu dicsvágyból vagy ábrándos és számító tervezgetések révén; komolyan és lelkiismeretesen kellett dolgoznia, hogy majd teljes tudásu és ügyes mesterré legyen, aki ne törődjék a munkája útján kiérdemelt jó hírnév kisebb vagy nagyobb fokával.

Elég fiatalon, Varsó egyik első kollégiumába vétette fel Radziwill Antal herceg, aki a művészetnek s a fiatal tehetségeknek igaz pártfogója volt, aki maga is előkelő művész, biztos szemmel látta meg előre jelentékenységüket. A herceg nemcsak egyszerű diettáns volt, hanem számottevő zeneszerző is; régóta s még mindig játsszák Berlin énekakadémiájában a »Faust« első részéhez írt zenéjét, amelyet számos versenytársának fölébe helyezünk.

Chopint, családjának szerény anyagi eszközeinél fogva, a herceg ajándékozta meg a legbecsebbel: olyan szép neveléssel, amely semmi részben sem hagyott fenn kívánnivalót. Emelkedett szelleme belátta a művészpálya igényeit s ezért ő fizette iskoláinak bevégeztéig ellátását, egy barátjának, Korzuchowski Antalnak közvetítésével, aki Chopinnel mindig fenntartotta benső és szilárd barátságát. Sőt, mi több, Radziwill herceg gyakran magával hívta Chopint falusi kirándulásaira, estélyeire, nagy ebédjeire; az ifjunak sok vig eset

George Sand
(Eugène Delacroix festménye után)

OSAKA

maradt emlékezetében e kedves alkalmakból, ahol a lengyel jókedv brío-ja tüzelt, gyakran ő is érdekes szerepet játszott, szellemessége vagy tehetsége révén s megőrizte sok, szeme előtt elsuhanó szépség emlékét: nagy számukból kiragyogott a herceg leánya Eliza, aki ifjúsága virágában hunyt el, a földre rövid időre leszállt angyal emlékét hagyva hátra . . .

Chopint kedves és könnyed egyéniségeért iskola-társai rögtön megszerették, különösen Czetwertinsky Kalixt herceg és fivérei; gyakran töltötte náluk az ünnepeket, a szünidőt: anyjuk, Idália hercegnő, a zenét minden szépsége átértésével ápolta, s hamarosan felfedezte a zenészenben a költőt; s talán ő volt az első, aki megértette Chopinnal annak varázsát, hogy hallgatják és meg is értik. A hercegnő rokonszenves és szép tulajdonokkal ékes, szalonja Varsóban az egyik legfényesebb és leglátogatottabb volt, Chopin itt gyakran látta a lengyel főváros legelőkelőbb szépeit, akiknek elragadó bája

Varsónak európai hírnevet szerzett: e társaság fényét, eleganciáját és csábos szépségét mindenütt irigyelték. Chopint Czetwertinska hercegnő útján bemutatták Lowicz, Radziwill Micheline, Jablonska Teréz hercegnőknek, Zamoyska grófnénak, akik köré sok kisebb fényű csillag csoportosult.

Nagyon fiatalon volt alkalma, tánclépésüket zongorajátékához édesgetni. E mulatságokon – mondhatni: tündérek gyülekezetében – bőven volt módjában fölleplezni a tánc forgatagában a túláradó szívek gyöngéd titkait, olvashatott azokban a lelkekben, amelyek vonzódva és vonzva hajoltak az ő zsenge ifjusága felé; megismerhette a nőideál édes- és keserüvöltát. Mikor ujjai esetleg szórakozottan futottak végig a billentyükön, hány-szor vehetett észre rajongó leányok és elhanyagolt asszonyok szemére lopódzott könyecseppeket!

Itt látta teljes pompájukban bűbajos-szép honleányait, akiknek élénk s mégis tartózkodó lényé eltörülhetetlen emléket hagyott szívében: a ma-

zurt, változataival, csak lovagias nép teremthette meg és választhatta nemzeti táncául; itt értette meg, mi a szerelem, mi minden a szerelem, mi az Lengyelországban, minek kell lennie egészséges szivekben, mikor egy ifju pár, egy szép pár, olyan pár, hogy láttán a fehérhaju aggok csodálattal kiáltanak fel, a matrónák – akik azt hiszik, hogy ami szép a föld hátán van, azt már mind látták, – helybenhagyólag mosolyognak: az ilyen pár a bálterem egyik végétől a másikig szökell, átszeli a térséget, mint a világűrben lengő lelkek repülnek vágyaik szárnyán egyik csillagtól a másikig, keskeny lábukkal egy elkésett csillagot helyére tolva, egy másikat, utukba gurulót, mint valami fényes kavicsot, még könnyedebben félrelökve . . . míg a gyönyörrel és hálával telt táncos térdre hull az üresen maradt kör közepén a kíváncsi szemek keresztútjében, anélkül, hogy elbocsátaná táncosnője ujjahegyét, aki az ő feje fölé terjeszti karját, mintha megáldaná. A férfi három-

szor megforgatja maga körül: mintha háromszorosan meg akarná magát koszoruzni: kék ragyogással, lángoló virágfüzérrel, arany dicsfénnel... A nő háromszor egyezik bele: egy tekintettel, majd mosollyal, végül fejbiccentéssel; most a gavallér a szédületes forgástól fáradt karcsu derekat, hirtelen fölegyenesedve, karjába ragadja s egy pillanatra fölemeli hölgyét, hogy boldogan megforgatva, fejezze be a fantasztikus csapongást.

Egyszer – rövid életének sok esztendejével utóbb – Chopin, épen egy mazurkáját mutatván be egy szintén zenész barátjának, aki megérezte, hogy a művész most merengő lelkének régi emléképeit jeleníti meg a billentőkön: hirtelen félbeszakította játékát és elmagyarázta e tánc figuráit; majd visszatért a zongorához és félhalkan egy akkori divatos költő, Soumet, pár verssorát idézte:

Szeretlek, Semida! Szivem

Majd mint a tömjén, ájtattal környez téged,

Majd mint a vihar, nem ismerve féket!

És szemét egyetlen pontra szegezte, mintha a régi idők egy látomása merülne fel előtte, amely eleven maradt . . .

Később, látszólag hanyagul odavetve, de láthatólag azzal az önkénytelen megindultsággal, mely az ember első rajongásainak emlékétől elválaszthatatlan – elbeszélte Chopin, hogy akkor értette meg mindazt, amit a nemzeti táncok dallama és lejtése felöllelhet, különféle és pedig mély érzéseket – azokban a napokban, mikor Varsó nagyvilági hölgyei büszke szépségükben, arany-ezüst himzésű és brabanti csipke-ruhában táncba verődtek.

Ezekben a szalonokban a szigoruan megtartott illemszabályok nem arravalók voltak, mint a leleményesen készült mellfüzők, hogy a szívek hibás alakját eltakargassák; csak arra köteleztek, hogy minden érintkezést szellemibbé, arisztokratikusabbá tegyenek. Nem csoda, ha Chopin a társaságba lépéskor azt a benyomást szerezte, hogy

a társadalmi formák a szenvedélyeknek nem elfojtására, csak fékentartására valók. A látszat és a valóság e kettőssége ugyyszólván lehetőknek tünteti fel a lehetetlent, mint Sand George mondja (Lucrezia Floriani című regényében): »az ártatlan és elbukott Évát, szüzet és szeretőt egyszerre.« A régi képek emléke utóbb mind jobban elhatalmasodott Chopin lelkén, mindig szebbnek, eszményibbnek látta, s annál nagyobbra nőtt elleneszeve a szeszélyek nyers uralma ellen, a leplezetlen indulatok, az üledékig ivott kelyhek s egyéb féktelenségek iránt abban a különös körben, melyet Páris cigányvilágának (la bohème) neveznek.

Varsói társaséletéről szólván, hadd idézzünk (ugyancsak a fönne megnevezett regényből) néhány sort, amelyek sokkal inkább alkalmazhatók Chopinre, mint némely más lap, amelyet ha reá vonatkoztatnánk, ugyan ferde képet kapnánk:

»Szelid, érzékeny, finom volt mindenben; tizenöt éves korában a serdülő évek minden kellemé-

vel az érett kor komolyságát egyesítette. Izomzatának fejletlensége azonban bizonyos szépséggel járt, kivételes arckifejezéssel, mely sem életkorát, sem nemét nem árulta el: egyáltalán nem amaz ősi nagyurak férfias és merész utódja volt, akik egyebet sem tudtak, mint inni, vadászni és háboruszkodni; de szépsége nem volt rózsaszínű khérub elasszonyosodott finomsága, csinosága sem. Olyan volt, amilyen ideális alakokat a középkor keresztény templomaiban szoktak ábrázolni: szép arcu angyal, nagy, szomorú nőhöz hasonló, tiszta és karcsu; alakjára nézve olyan, mint egy fiatal isten az Olümposzról; s ez együttesnek koronája: gyöngéd és egyben szigorú, szüzies s mégis szenvedélyes arckifejezés.

»Ilyen volt az ő lénye. Semmi sem volt tisztább és ugyanakkor túlfeszítetten rajongóbb, mint az ő gondolatai, sem állhatatosabb, kizárólagosabb és odaadóbb, mint az ő érzelmei . . . De ez a lény nem értett meg mást, mint csak a hozzá hason-

lót, számára minden egyéb csak rossz álom volt, amelynek épen hogy alávetette magát, e világban élvén. Mindig álmadozásaiba merülve, nem lelte örömét a valóságban. Gyermekkorában, ha vágószerszámhoz nyult, okvetlenül megsértette magát vele: meglett férfi korában pedig, ha tőle különböző ember került eléje, meg kellett rajta ütökönie, mint élő ellentmondáson. . . .

»Ami megmentette őt az örökös szembehelyezkedésektől: az volt, hogy önként és már régen beleszokott abba, hogy ne lásson és ne halljon általában semmi olyant, amitől irtózott s ami nem érintette személyét. Őkik nem úgy gondolkoztak, mint ő: azok az ő szemében szinte csak látományok voltak; ezek, az ő elbájoló udvariaságánál fogva, előzékeny jóakaratnak nézhették fagyos közönyét és legyőzhetetlen ellenszenvét.

»Nagyítóüveg kellett volna ahhoz, hogy lelkében olvasni lehessen.

»Igazán különös, hogy ilyen jellemmel mégis

képes volt barátkozni. Voltak ifju kortársai, akik égtek érte s akiket ő is szeretett. A barátságról igen magas fogalma volt.

»De rokonszenves volt ő még azok előtt is, akik csak távolról, vagy nem is ismerték. Megnyerő külseje a nők szemében is, szellemének gazdasága, könnyedsége, eredetisége a legműveltebb emberek előtt is kedvessé tették. Előkelő, udvarias modoráról nem tudták, hogy nála csak kötelességszerű.

»Rögeszméje volt, hogy mindennap meghalhat; ezért elfogadta egy jóbarát gondos ápolását, anélkül, hogy elárulta volna, milyen rövid időre veszi igénybe. Sorsával bátran nézett szembe...»

Ifjuságának első idejébe nyúlik vissza hajlama egy fiatal leány iránt, aki őt egész életén át hódolattal hordozta szívében. A vihar, mely Chopint külföldön épen úgy lepte meg, mint egy álmodozó és szórakozott madarat idegen fa ágán: tönkretette ezt az első szerelmet, és a művészt

egyszerre fosztotta meg egy odaadó, hűséges feleségtől és hazájától. Ő többé nem találta meg azt a boldogságot, amelyet ennek az ifju lánynak oldalán álmodott, aki szép és szende volt, mint Luini komoly és gyöngédtekintetű madonnái, lelke pedig – olyan, mint a művészé – odaadó, arra hivatott, hogy megédesitse annak az életét, akit imád, azzal a teljes, naiv és fönséges magadáadásával, mely a nőt angyallá alakítja át.

Váratlanul elszakítva Chopintól, e fiatal leány – akinek menyasszonysága így a semmibe hullt – hű maradt hozzá s hű mindenhez, ami őtőle maradt; gyermeki szeretettel övezte Chopin szüleit s az általa a boldog remények napjaiban festett arcképet az apa sem akarta felcserélni gyakorlottabb ecset alkotásával. Sok év multán tanui voltunk, mikor e halványarcu hölgy, ez arckép szemléletébe merülten, mélyen elpirult, mikor tekintete találkozott egy épen Párisból érkezett jóbarátéval.

Mikor Chopin bevégezte kollégiumi tanulmányait: összhangzattant tanult Elsner József tanárnál, akitől megtanulta a legnehezebbet, azt, amit a legkevesebben tudnak: hogy sokat követeljen magától, mert csak türelem és munka termi meggyümölcsét. Zenei tanulmányainak végével szülei természetesen utra akarták küldeni, hogy ismerje a híres művészeket és a nagy művek szép előadását. Ezért néhány rövid idejű állomást tartott Németország több városában; 1830-ban épen egy ilyen pillanatnyinak tervezett kirándulást tett Varsóból, mikor a november 29-iki forradalom kitört.

Kénytelen volt Bécsben maradni, tehát néhány hangversenyt adott, de a máskor oly méltányos bécsi közönség, amely a felfogás és előadás minden szépsége iránt fogékony szokott lenni, ezen a télen nem ügyelt rá; a fiatal művész nem élvezte azt a feltűnést, amelyet joggal várhatott. Londonba szándékozott utazni, de utjába ejtette

Párist azzal a gondolattal, hogy csak rövid időre állapodik meg; az Angolországba szóló utlevélre rávezettette ezt a pár szót: »Párison át utazik.« Sok évvel utóbb, mikor már rég polgárjogot nyert Franciaországban, nevetve mondta: — Hiszen csak átutazóban vagyok itt.

Párisba érve, két hangversenyt is adott; ugy az előkelő társaság, mint a fiatal művészek serege élénken csodálta. Emlékszünk első megjelenésére Pleyel termeiben: legforróbb tapsainkat kevésnek éreztük lelkesedésünkben ilyen tehetség hallatán, mely a költői érzésnek új árnyalatával és művészetének új formáival ismertetett meg. Ellentétben más fiatal kezdőkkel, egy pillanatig sem tette diadala mámorossá; elviselte gőg és álszerénység nélkül a másoknál rendes gyermekes hiuság élvezetét.

Minden honfitársa a legmelegebben fogadta Párisban. Alig hogy megérkezett, otthonos lett a Hôtel Lambertben, ahol az öreg Czartoryski her-

ceg, feleségével s leányával együtt, maga köré csoportosította Lengyelországnak mindama »letört darabjait«, akiket a legutóbbi háboru vetett ily messzire. Chopint leginkább Czartoryska Marcelline hercegnő vonzotta házába: egyik legkedvesebb tanítványa lett, kiváltságos, akire – mint mondogatták – örökül hagyta játékának, bűvös ihlettségének titkát, mint emlékeinek és reményeinek törvényes és értelmes örökösőjére.

Igen sűrűn fordult meg Plater Lajos gróf nejénél, született Brzostowska grófnőnél, akit általánosán »Pani Kasztelanowa« (a kastély urnője) néven emlegettek. Itt sok jó zenét adtak elő, mert a grófné, a bátorítás mesternője, maga köré tudta gyűjteni a sokat ígérő fiatal tehetségeket. Nála egy művész sem érezte magát kizsákmányoltnak, üres és néha barbár kíváncsiság és bámészkodás tárgyának, akitől számítgatják: mennyi ebédet és vacsorát ér, mint némely szalonban, amelynek becsvágya, hogy minden híres-

ség »ott volt« légyen, de hogy egy kevésbé ismert névnek kölcsönözzön a maga fényéből: ahhoz szűkkeblü. Plater grófné igazi nagyúri hölgy volt, e szó régi értelmében: pártfogója választottjai körének, amely köré jótékony meleget árasztott; hol múzsa, hol őrangyal, hol tapintatos jóltevő, aki tud minden veszélyt, az óvás minden módját; szeretetre és tiszteletre mindenekfelett méltó volt – lelkesítő lényének hiányát nagyon éreztük, mikor örökre elköltözött.

Chopin gyakran látogatta de Komar asszonyt és két leányát: de Beauveau Ludmilla hercegnőt és Potocka Delfina grófnőt, akit leírhatatlan bája és szelleme a szalónok királynőjének típusává tett; Chopin neki ajánlotta második (F moll) hangversenydarabját; remek körvonalu szépségeről még haldoklásakor is azt mondták, hogy fekvő szobornak látszik. Mindig fátylakba, finom écharpe-okba, átlátszó gaze-felhőkbe burkoltan légies jelenség volt; némi affektáltság volt ebben,

de annyi finomság, izlés, báj abban, amivel és ahogyan a szem számára fokozta született előkelőségét, hogy az ember nem tudta, mit csodáljon rajta inkább: természetes szépségét, vagy megjelenésének művészetét. Nagy tehetségének, elbűvölő hangjának Chopin egészen rabja lett.

Gyakran találkozott lengyel ifjakkal, ilyenek: Orda, előtte nagyszerű jövő állt, de husz éves korában Algirban megölték; Fontana, Plater, Grzymala, Ostrowski, Szembeck grófok, Lubomirski Kázmér herceg... Az utóbb Párisba jövő lengyel családok mind meg akartak vele ismerkedni, társaságát így nagyobbára honfitársai tették; az ő révükön nemcsak mindazt megtudta, ami otthon történt, hanem állandó zenei összeköttetésben is állt hazájával: szerette az onnan hozott új verseket és dalokat; s ha egy ilyennek csak szövege tetszett meg neki: dallamot költött reá, amely aztán otthon gyorsan elterjedt, sokszor anélkül, hogy szerzőjét tudták

volna. E szivéből fakadt dallamok utóbb nagyszámuak lettek; Chopin, utolsó idejében, egybe akarta gyűjteni és kiadni őket, – de már nem ért rá, s így szétszórva maradtak, mint az ember-nemjárta helyen termő virágok, amelyeknek illatában csak a véletlenül odavetődő utas gyönyörködik. Hallottunk Lengyelországban több, neki tulajdonított, dalt, amely valóban méltó őhozzá; de ki merné most, nem hitelesen, elkülöníteni a zeneköltőnek és népének alkotását?

Vannak Lengyelországnak dalszerzői, olyanok is, akik a világ legjobb költői közt is helyet foglalhatnak; de Chopin zenéje az övéket talán felül is mulja, eredetiségénél fogva. Ő nem tervszerűen, elvből irt nemzeti zenét; meglehet, hogy nagyon meglepődve hallotta volna, ha »lengyel nemzeti zenész«-nek nevezik. Mindenesetre ama legnagyobb zenészek közé kell őt sorozni, akik, függetlenül minden iskolától, egy nemzet költői tartalmát a maguk egyéniségében egyesítették.

Mint Van Dyck, Chopin is csak oly nőt birt volna szeretni, aki minden értelemben felsőbb körből való. De nem lett oly szerencsés, mint a világ legelőkelőbb arisztokráciájának festője, s oly hatalom alá került, amely nem felelt meg vágyainak, egyéniségének; nem találkozott nagyvilági leánnyal, aki boldog lett volna, hogy halhatatlanná lesz oly műben, amelyet évszázadokon át csodálnak, mint Van Dyck halhatatlanította azt a bájos szőke angol hölgyet, akinek szép lelke felismerte benne, hogy a lángész nemesége különb, mint az, amelyet a pedigree lajstromoz! – Chopin sokáig bizonyos távolban maradt Páris körülrajongott hírességeitől: lármás környezetük nem volt inyére; ő maga nem volt olyan érdekkeltő, mint amazok; jelleme és szokásai eredetibbek voltak, de nem különösségükkel feltűnők. Egyszer aztán megtörtént az a szerencsétlenség, hogy magasröptü lelkét egy bűvöserejű tekintet megállította, körülhálózta. Ez

a háló eleinte a legfinomabb aranyból szőttnek látszott, a legnemesebb gyöngyökkel ékesítve – de a hálónak mindegyik szeme börtönné vált, minden szála méreggel átítatott hurokká; s ha lángelméjét nem támadhatta is meg: de elsorvasztotta életét s igen-igen korán ragadta őt el tőlünk, a földtől, hazájától, a művészettől...

LÉLIA. Sand Georgetól 1836-ig nemcsak Indiana, Valentine, Jacques című regények jelentek meg, hanem a Lélia című is, amelyről jóval később (a *Lettres d'un voyageur*-ben) ezt mondta: »Ha bánt engem az, hogy megirtam: azért bánt, hogy nem írhatom meg újra. Ugyanolyan lelkiállapotban, mint akkor voltam, nagy megkönnyebülésre szolgálna előlről kezdenem.« Valóban, a regényírói vízfestést csakugyan unalmasnak találhatta Sand asszony, miután Lélia alakját szinte a szobrász vésőjével s kalapácsával óriásivá faragta, nagy vonalakkal, széles felületekkel, domboru izmokkal; megdöbbentő nagysága, mozdulatlansága, ha hosszan nézzük, fájdalmasan hat: mintha a Pygmalion-csoda ellenkezőjére fordult

volna s egy élő Galatheát, akinek minden mozdulata báj és gyengédség, a szerelmes szobrász kőbezárt volna, belefojtva lélekzetét, megfagyasztva vérét, hogy ezzel növelje és örökössé tegye szépségét. A művészetté lett természet láttán azonban, ahelyett, hogy azt éreznők, hogy a csodálat-hoz szeretet járul: elszomorodunk azon, hogy a szeretet átváltozhatik csodálattá.

Olajbarna Lélia! te a magányt kerested, elbulsultan, mint Lara, kétségbeesve, mint Manfred, lázadón, mint Kain, de elvadultabban, könyörtelelenebbül, vigasztalatlanabban, mint ők, mert nem akadt annyira nőies férfiszív, amely téged úgy szeretett volna, mint ahogyan őket szerették, amely meghálálta volna férfiás bájaidat vakon bizó alázattal, néma és lángoló hódolattal, hogy aztán amazon-erőddel jutalmazd engedelmességét! Te hősnő, ugyanolyan bátor és harcra-kész voltál, mint az amazonok, ép úgy nem féltél napon barnítani és a déli széllel érdessé tenni

férfias arcvonásaid finom bársonyát, fáradalmakkal edzeni inkább hajlékony, mint erős tagjaidat s így megfosztani magadat gyöngeséged hatalmától.

Mikor már vésője eltompult e büszke, fennhéjázó, sötét tekintetű, hullámoshajú fej mintázásában, mely a nagyszerű arcvonások felett parancsoló homloku, keserügúnyos mosolyu görög márványszobrokra emlékeztet, – Sand asszony hiába keresett a kielégületlen lelkében háborgó indulatnak más alakot. Miután végtelen művészettel megalkotta ezt a fenséges alakot, amelyben minden férfijelességet egyesített, hogy velük pótolja az egyetlent, amelyet lenézett: a szerelemben a legnagyobbat, az önfeláldozást, amelyet a hatalmas agyu költő az évig emel s az örök nőiesség (das ewig Weibliche) néven nevez; – miután megátkozta Don Juant és a vágyról lelkes himnuszt énekeltetett avval, aki ép úgy, mint Don Juan, megveti a vágy koronáját: a lemondás gyö-

nyörüségét, – miután megbosszulta Elvirát, megteremtven Steniót; – miután jobban megvetette a férfiakat, mint ahogyan Don Juan lealjasította a nőket: Sand asszony »Egy utazó levelei«-ben lefestette azt a reszketeg zsibbadást, fájdalmas legyengültséget, mely a művészt elfogja, mikor a benne dolgozó érzést megtestesítette egy műben, de még mindig dolgozó képzeletének egy új műben megnyilatkozásra nem talál új formát. Ezt a költővégzetet énekelte meg Byron, Tasso szájába adva a kesergést, nem börtöne és láncai miatt, sem egyéb testi szenvedés, sem az emberekől szenvedett megaláztatás miatt: hanem, mert nagy éposza befejeztével ábrándvilágából az alacsony gondolkozásu való világba zuhant.

Ekkortájt Sand asszony gyakran hallotta beszélni Chopinről egy barátját, aki talán a legnagyobb örömmel fogadta ezt a kivételes nagy művészt Párisba érkeztekor; hallotta magasztalni zeneköltői lángelméjét, ismerte előadóművészetét

és csodálta lélekteljes, gyöngéd kellemét; meglepte érzelemgazdagsága, előkelő és szeplőtlen költészete. Viszont Chopin néhány honfitársa nemzetük nőiről beszélt neki, az e tárgyban megszokott magasztalással említvén fel azokat a nagyszerű áldozatokat, amelyeket a legutóbbi háborúban a lengyel nők hoztak; azt következtette, hogy a lengyeleknek a nő az ideáljuk, hogy ott nőimádás van... Nem gondolta meg, hogy a szenvedések, béketűrések, lemondások, megbocsajtások és bátor állhatatosságok mily hosszú láncolata növelte ideállá, csodálatos, szép, de szomorú eszménnyé a nőt.

Mikor azt látta, hogy a művész a maga gondolatait nem nagyvonalú márványpalotákká testesíti meg, hanem ellenkezőleg, minden földi súlyt elvesz róluk és oly légiesen alkotja meg, mint a délibáb: Sand asszonyban erős vonzalom ébredt az általa ott vélt ideál iránt. Az ő keze is volt oly finom, hogy alig észrevehető relief-eket vará-

zsoljon elő; otthonos volt ő a természetfölötti világban, pedig a természet is, mint legkedvesebb leánya előtt, leoldotta előtte övét, hogy megismertesse minden szeszélyét, báját és játékait.

Ismerte is ő a természet minden, alig észrevehető báját; noha szerette a mentől messzebb látókört átfogni, szívesen vizsgálta a lepkeszárny zománcát, tanulmányozta a páfrány egyenletes, csodálatos erezetét, amint az erdőn a málnabokrok fölé teríti szét ernyőjét, hallgatta a pázsit közepette futó csermely csergését, a »szerelmes vipera« sziszegését; követte a rétek és mocsarak szélén táncoló lidérceket s fölfedezte azokat a helyeket, ahová a bolygó tüzek elcsalják a késői vándort; hallgatta az ugarok szalmacsutakjai közt a tücskök hangversenyét, megtanulta az erdők köztársaságában lakók nevét és tollazatukról s panaszos vagy kiáltó hangjukról megismerte őket; a lilium husának lágyágát és színének pompáját, meg Geneviève (az André című elbeszélés hős-

nője) bánkódását, aki szerelmes volt a virágokba s nem tudott gyönyörű szépségükhöz hasonlóvá válni . . .

Ismerni szeretete volna hát azt a művészt is, aki a való világból kifeszített szárnyakkal menekült »leirhatatlan tájakra, amelyeknek létezniük kell, esetleg más bolygón, amelynek az erdőben, napszálltakor, szeretjük látni fényét« (a Lettres... szerint). Ő is ilyen lehetetlen tájakon járt képzeletben s látni akarta azt, aki ilyeneket felfedezett és elhagyni többé nem akar, mert a való világ olyan, mint a finnországi tengerpart: magányos szirtek csupasz gránitján kell csetlenibotlani, hogy az iszap el ne nyeljen. Kimerülten attól a Léliának elnevezett lidércnyomásos álomtól, kimerülve abban az álmodozásban, hogy valami nagyszerű, földi elemekből óriássá gyúrt lehetlent alkosson: találkozni akart azzal a művésszel, aki nem testi életet él, fellegekben jár, föld- sőt holdfeletti tájakon, s a lehetetlennek szerelmese.

Fájdalom! ezek a tájak, ha mentesek is a mi légkörünk miazmáitól: gyilkos fájdalmaitól nem mentesek. Aki oda tud szállni: lát kigyuló napokat, de lát kialvókat is; a legragyogóbb csillagzatok is egytől-egyig eltűnnek, — a csillagok, megannyi fénylő harmatcseppek, lehullnak a semmibe, amelynek tátongó végtelen ürességéről fogalmat sem alkothat; az eget óriási éther-Szaharának látja, s lelkét olyan mélabu itatja át, amelyet lelkesedés vagy csodálat nem képes csökkenteni. »Ez a mélabu érezteti először az emberi szó elégtelenségét azokkal, akik pedig tanulmányozták és jól tudtak vele bánni... Messze eltávolít minden tevékenységi és harcos ösztönt — s elviszi az embert végtelen messzeségbe, sokkal a fellegek fölé, ahonnan nem láthatni a föld szépségét, csak az eget s ahol a végtelent nem a »Wawerley« írójának Walter Scott-nak szemével nézi az ember, hanem ahol magát a költészetet is megeszményítve, benépesíti a végtelent saját teremtményei-

vel, mint Manfred.« (A Lucrezia Floriani című regényből.)

Megérezte-e Sand asszony előre ezt a kibeszélhetetlen mélabut, ezt a parancsoló kizárólagosságot, amely uralkodik a képzeleten, a nem a mi világunkból való alakjain? Előrelátta-e az ilyen lélekkel társulás legmagasabb formáját: a lényében való teljes felolvadást? Az ilyen jellemek hasonlók bizonyos növényekhez, melyek a legkisebb kellemetlen szél elől összezsugorítják leveleiket s csak az áldó napsugár számára terítik ismét szét; az ilyen természetek: kizárólagosságuknál fogva gazdagok, ellentétben a bőségükben gazdagokkal. »Ha ezek találkoznak vagy közelednek egymáshoz,« mondja az idézett regényben Sand George: »nem képesek egybeolvadni – egyik felégeti a másikat, úgy, hogy csak hamva marad.« Ah, ezek a természetek, amilyen ama törékeny zenészé volt, akiről itt emlékezünk, magukat emésztik fel, nem akarva s nem bírva mást, mint csak

a maguk eszményének igényei szerint való életet élni.

Chopin, ugy látszik, félt ettől a többi nőket felülmuló nőtől, aki, mintha Delfi papnője lett volna, annyi mindent mondott, amit más nők nem tudtak mondani. Kerülte, halasztotta a találkozást. Sand asszony ezt nem tudta, a felsőbb lénytől rettegést nem sejtette és kedves egyszerűségével – ez egyik legnemesebb tulajdonsága volt, – elébe ment a zeneköltőnek; megjelenté eloszlatta az irónőkkel szemben táplált előítéletét.

1837 őszén Chopint a mellbetegség oly nyugtalanító módon támadta meg, hogy életerejének fele odaveszett. Veszedelmes tünetek arra kényszerítették, hogy délre meneküljön a tél ridegsége elől. Sand asszony mindig teljes részvétellel volt barátainak szenvedései iránt, nem akarta, hogy Chopin egyedül utazzék, mikor oly nagy mértékben szűksége volt gondos ápolásra; elhatározta, hogy elkíséri. A Baleári szigeteket választották, ahol a tengeri levegő és a mindig enyhe éghajlat különö-

sen jótékonyan hat a megtámadt tüdőre. Chopin az induláskor olyan feltűnően rosszul volt, hogy az utbaejtett szállókban mindenütt előre le kellett fizetnie az ágy és ágynemű árát, mert azt hitték, hogy betegsége azt a veszedelmes fokot érte el, hogy ragályos volta miatt az ágyát el kell égetni. Barátai is alig remélték visszatértét. És mégis! Noha hosszú és fájdalmas volt betegsége Majorca szigetén, ahol hat hónapon át maradt, szép ősz kezdetétől ragyogó tavaszig, egészsége annyira helyreállt, hogy éveken át látszott javultnak.

Chopin életének ez a korszaka, mint egy gócpont, a boldogság minden sugarát egyesítette. Csoda-e, hogy élete új fényt és erőt kapott? Ez a magány, a Földközi-tenger kék habjaival övezve, babér- és narancsfák s mirtuszok árnyában, már fekvésénél fogva is megvalósította a naiv ifjui álmot: boldogságot egy magányos szigeten! Ő itt azt a léget szivta, ami után honvágyat érez a hazát nem találó szív, meseország levegőjét —

amelyet minden valóság és minden akadály ellenére is oly könnyű megtalálni kettesben! az eszményi otthon levegőjét, ahová az ember azt vinné magával, akit szeret, Mignonnal epedve: Oda, oda!

Mig betegsége tartott, Sand asszony egy percre sem távozott ágya mellől annak, aki olyan érzéssel szerette, amelyből fakadó hála akkor sem vesztett erejéből semmit, mikor már örömét elveszítette; hű maradt akkor is, mikor ragaszkodása fájdalmassá vált, »mert úgy látszott, hogy ez a törékeny lény önmagát szikkasztotta fel és égette el a bálványozás tüzeiben... Mások a boldogságot a szerelem kiélvezésében keresik; ha ez megszűnik: a szerelem is elhal lassanként; az egész világon így van ez – de ő: azért szeretett, hogy szeressen; semmi szenvedés sem riaszthatta vissza; az elhidegülésre képtelen volt, ez fizikai haldoklás lett volna számára, mert a vonzalom életelemévé lett s akár gyönyört, akár keservet hozott rá: nem tőle függött, hogy egy percre is

kivonja magát alóla.« (Sand George-nak Lucrezia Floriani című regényéből.) Valóban, Sand asszony soha sem szünt meg Chopin szemében annak a természetfölötti nőnek maradni, aki elüzte tőle a halál árnyát s aki az ő szenvedéseit boldog vágyakká varázsolta.

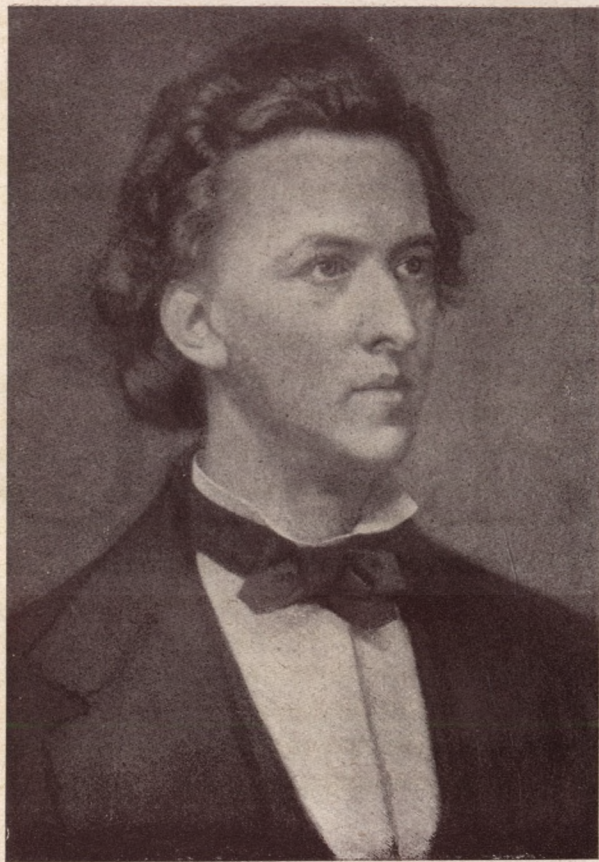
Igaz, Sand asszony, hogy a korai vég elől megmentse, bátran szembeszállt a betegséggel; a legnagyobb gondosságot fejezte ki ösztönyszerű módokon, amelyek néha hathatósabbak a tudomány orvosszereinél; virrasztott, fáradtság, levertség, unalom nélkül; sem erejét, sem kedvét nem szegte meg a feladat, épen úgy mint az erős szervezetű anyákét, akik gyenge gyermekükre át tudják származtatni erejük egy részét.

Chopin szívében a Majorca szigeten töltött idő emléke mint mennyei elragadtatásé maradt meg, amit a sors csak választottjainak ajándékoz s csak egyszer. Később is mindig hálás megindulással emlegette, mint egy egész életre szóló jótéte-

ményt: sehol sem tartott lehetőknek ilyen boldogságot, ahol a nő gyöngédsége és a lángész csillogása úgy váltották fel egymást, – mint ahogy Linné uppsalai virág-óráján mindig más-más csoport virág illatozott és nyitotta ki különféle színű és alaku kelyhét.

Å bejárt nagyszerű tájak a költőnőt erősebben ragadták meg, mint a zenészt. Chopin szívét is elbűvölték a természet szépségei, de szelleme nem érezte részletezésüket szükségesnek; igazi zenész módjára ugyyszólván kivonatolta a látott képekkel járó érzéstartalmat. De minek is figyelte volna meg aprólékosan a spanyol vidéket, költői boldogságának keretét? nem még szebbnek találta-e utitársának lelkesült előadásában, szenvedélyének és tehetségének fénye mellett – mint mikor piros üvegen át nézzük a tárgyakat, még a levegő is mintha lángokban állna.

Ez a csodálatos betegápoló milyen nagy művésznő is volt! ritka és bámulatos kettősség! Mi-

Chopin
(C. Jaeger festménye után)

kor a természet egy nőt megajándékoz az értelem legragyogóbb adományaival és még hozzá az érzés mélységével, az önmegadással, — amely a nőnek igazi lényéből fakadó, ellenállhatatlan varázsa, amely nélkül megoldatlan rejtély: — a lángoló képzelet és az őszinte szív melegének e társulása, a régi görög tűz csodás játékára emlékeztet, mely a tengeren lobogva, ott az ég azurja mellett a buja biborszint is tükrözteti.

Åzonban: képes-e lángelme mindig fölemelkedni a szív alázatos nagyságáig, a multnak és jövőnek utógondolat nélküli feláldozásáig, hősie és megmagyarázhatatlan állandó önmegtagadásig, amelynek a gyöngédség legmagasabb fokán önmegadás a neve? Å lángésznek isteni, természetfölötti eredete nem támaszt-e jogos igényeket — s a nőiség törvénye és ereje nem abban áll-e, hogy minden személyes, önző igényről lemondjon? hiszen a szerelem erősebb a halálnál; a lángelme önérzete és a határtalan vonzalom küzdelme

hány álmatlan éjszakába és hány könnyekkel teljes napba került?

Mint a művészek legtöbbször, Chopin sem általánosított; nem emelkedett a filozófiáig, esztétikáig, amelyekről nem is sokat hallott; hanem, mint az igazi, nagy művészek: gondolkozás helyett a szépnek sugárzó világában kereste a jót.

Nevezetes, hogy műveiben Chopin nem támasztotta fel, nem rajzolta meg azt a boldogságot, amelyet számára a majorcai tartózkodás jelentett. Gondolkodás nélkül, ösztönszerűen történt ez nála; visszatekintve a boldog szigetre, csak azt érezte, hogy minden elszakadozott, eltorzult, foszlányokba szóródott. Nem érezte szükségét annak, hogy e lánggal égett multat újra életre keltse. Így történt meg az, hogy az a nő, aki magát a költészetnek hitte: nem ihletett dalra; aki magát a megtestesült dicsőségnek tartotta: nem nyert dicsőítést; aki azt hitte, hogy szerelmet mindenki kaphat, akár egy pohár vizet: nem látta szerel-

mét megáldva, képét megtisztelve, emlékét szent hála oltárára állítva! Viszont hány olyan nő, aki csak szeretni és imádkozni tudott, örökre halhatatlanítva él az emberiség évkönyveiben, akár de Novès Laura (a Petrarca-é), vagy estei Eleonóra (a Tasso-é) a neve, akár édesen elringató Nauszikaa (az Odüsszeusz-é), vagy Sakuntala, Julia vagy Monimé (Mithridatész neje), Thekla vagy Gretchen.

... Ázaz hogy nem: ennek az isteni boldogságnak – aminőnek rajongó és hálás, hallucináló szive érezte – egy óráját, az egyetlen, rögtönözve átmentette Chopin a művészet tiszta magaslatára... csakhogy az aggodás és fájdalom órája volt az! Sand asszony elbeszéli uti élményei közt, elárulva, hogy már elfáradt egy oly nagy érzés elviselésében, mellyel pedig azonosította magát és elvesztése kétségbeejtette volna, holott a maga személyével rendelkezés jogát mindig fenntartotta magának, akár halálveszedelem-

ről, akár éivezetről volt szó... Tehát: Chopin még nem hagyhatta el a szobát; s alkalmatlan látogatók elől Sand asszony rázárva az ajtót, elbarangolt a szigetnek valamely vadregényes részére. Hirtelen vihar támadt, oly rettentő, aminő délszakon lenni szokott, szinte felforgatta a természetet és alapjait megrendítette. Chopin a medrűkből elszabadult vizek mellett tudta barátnőjét, a kinzó aggódástól idegrohamot kapott; a vihar csillapultával a zongorán egy prélude-öt rögtönzött (a 8. számot: fisz-moll). Mikor a szeretett nő megjött: ő az izgalomtól elájult. A hölgyet azonban nem hatotta meg, sőt ingerelte ez a nagy szerelem, amelynek kifogása volt az ő szabad mozgása ellen, mikor ő új szenzáció után jár! És másnap sem értette meg Chopin vivódását, mikor az elbeszélte kinzó gondolatait és eljátszotta a fisz-moll prélude-öt. És Chopin később is el-eljátszotta, de Sand asszony mindannyiszor nem akarta tudomásul venni, hogy a

szerellem egész világát tárja fel neki ez az aggodalom! Nem volt mit keresnie ebben a világban, hiszen sem osztani, sem megérteni, sem méltányolni ekkora szerelmet nem volt képes! Mig a férfi szive majd meghasadt arra a gondolatra, hogy elveszti azt, aki őt visszaadta az életnek: a nő csak eszével mérlegelte azt a veszélyt, amelynél jobban izgatta a velejáró új tapasztalat. Csoda-e, ha Chopin francia életének csak ez az egyetlen nyoma van műveiben?

Ezóta két egymástól teljesen különvált részre oszlik élete: érzékenysége a köznapi élet durvasága közepette szenved, – aztán a jelenből elmenekül lelke a művészetnek magaslaton ragyogó, megtámadhatatlan fellegvárába, első ifjúságának emlékei közé, drága Lengyelországába, amelyet egyedül halhatatlanított zeneműveiben.

Utolsó műveinek meglepő, különös formái elűtnek költészetének zömétől. A szerelem suttogása, gyöngéd bánat sóhajai, hősi sirámok, vig

énekek, diadalhymuszok közé s jobb sorsra méltó legyőztek panaszai közé, amelyeket a lengyel művész még a múltban hallott – egy beteg sziv sóhajtozása, egy irányátvesztett lélek lázadozása, egy félrevezetett szellem haragja vegyült, és féltékenység, mely utálatosabb, semhogy kifejeznie való legyen s ami mind nyomasztólag hatott rá a jelenben. Mindazonáltal uralkodott rajtuk, a törvények igája alá szoritotta őket, – úgy, hogy ellentétben a jelenkori romantikus irodalom némely vezetőivel, ellentétben a zene egyik nagy mesterének példájával, képes volt soha el nem torzítani a szép szentelt típusait és formáit, bármiféle érzelmeket fordított is le a zene nyelvére. Távol volt ettől, ha öntudatlanul szükségét érezte is, hogy eszményítésre nem méltó érzései kitörjenek: szilárd eltökélése volt, muzsáját le nem aljasítani; gyarapította a művészet eszközeit és hatásait oly módon, hogy egyetlen törvényes utóda sem tagadhatta vagy támadhatta meg; mert,

amikor kimondhatatlanul gyötrődött is: a művészi szépet sohasem áldozta fel a nyögés szűkségének; az ének nála sohasem fajult kiáltássá, tárgyát sohasem mellőzte sebeinek mutogatása végett; sohasem tartotta megengedhetőnek, hogy a nyers, brutális valóságot betelepítse a művészetbe, — az eszmény e kizárólagos birodalmába, — anélkül, hogy nyersségét előbb le ne válassza s így a realitást föl ne emelje addig a pontig, ahol az igazság idealizálódik. Szolgáljon jó például mindazoknak a szép lelkeknek és nemes tehetségeknek, akik, mint ő, oly szerencsétlenek, hogy olyan boldogsághoz jutnak, amely megátkoztatja velük az életet, olyan bálványképhez, amely a bálványozást káromlássá torzítja, s olyan szerelemhez, amely megtanítja őket gyűlölni a szerelmet!

Bármennyire meg voltak is számlálva Chopin gyenge testalkatának napjai, nem kellett volna megrövidíteni még szenvedésekkel. Élhetett volna

ifjúságának ragyogó emlékképei közt, amelyeket oly gyönyörűen tudott megszólaltatni, vagy hazájának emésztő fájdalmai közt, amelyeket átültetett nemes szívébe; de ő, — sokakkal együtt — véletlen áldozatul esett egy pillanatnyi vonzalomnak, amelyet az ellentétes természetű lelkek tartósan véltek s illuziókkal és ígéretekkel tetéztek, amelyeket nem bírtak megvalósítani.

A rettentő kiábrándulástól mindig a mélyebben érzőnek szive törik meg vagy vérzik el... Micsoda borzasztó hatalma van az ember legszebb kincseinek: tűzvésszel és pusztítással járhatnak, — mint mikor a nap szekerébe fogott paripák, Faétón éber vezetése híján, áldásos pályafutásuk helyett ide-oda rugaszkodnak és felborítják a csillagrendszer...

UTOLSÓ KORSZAKA. Chopin egészsége 1840 óta, többszörös ingadozás után, állandóan hanyatlott. A nyári hetek, amelyeket Sand asszony falusi kastélyában Nohantban töltött, mindig jótékonyan hatottak rá, leszámítva a spanyol utjuk kivételes idejét követő gyötrelmes benyomásokat.

De ki nem állhatta az irónőnek a nyilvánosság képviselőivel, drámáinak színészeivel és színésznőivel való érintkezését, mely sok érdekösszeütközéssel és surlódással járt. Megkísérelte, hogy szemet hunyjon; de annyi bonyodalmon és a társadalmi és erkölcsi *comme il faut* elleni eseten kellett megütköznie, hogy Nohantban maradása lehetetlenné vált. Mikor el tudott zárkózni a környezet elől, örömmel dolgozott s így minden évben

hozott magával onnan több új zeneművet. De minden télen fokozatosan nőttek szenvedései. Utóbb a mozgás nehéz feladat lett neki, sőt kinos fáradtság; 1846–47 telén már alig járt ki, mert a lépcsőn fájdalmas fuldoklás lepte meg. Innen túl csak a legnagyobb elővigyázat és ápolás tarthatta életben.

1847 tavaszán olyan beteg lett, hogy felépülésében már nem is hittek. Sikerült megmenteni, – utóljára, de ekkor olyan lelki rázkódás érte, amelyet máris gyilkosnak mondott; s valóban nem sokáig élte túl a Sand asszonnyal való szakítást, amely erre az időpontra esett. Staël asszony, ez a nemes és meleg szív és kiváló értelem, ez alkalommal ezt állapította meg: »A szerelemben csak kezdet van . . .«

Ez a kezdet a lengyel művész és a francia költőnő közt rég kimerült. A vonzalom túlélte magát: csak hogy a férfi kegyelettel volt az ideál régi fénye iránt, a nő pedig álszékenyből játszott az állhatatost, anélkül, hogy a hűséget megőrizte

volna; de elérkezett az a perc, mikor a mesterségesen életbentartott viszonyt a magas felfogású művész olyan sérültnek találta, hogy becsületével ellenkezett volna észre nem vennie. Senki nem tudja, hogy mi volt a hirtelen szakítás oka vagy ürügye; csak annyit tudhatni, hogy Chopin, miután hevesen ellenezte a ház leányának férjhezadását, hirtelen elhagyta Nohant-t, hogy többé ne térjen vissza.

És mindezek után is gyakran, szinte állandóan beszélt Sand asszonyról – keserűség és vádaskodás nélkül; szünet nélkül emlegette: mit tett, hogyan tette, mit mondott. Néha könny szökött szemébe, mikor annak a nőnek nevét kiejtette, akitől nem birt elszakadni s akit el akart hagyni. Barátai hiába mesterkedtek, hogy eltérítsék e tárgytól; ő untalanul visszatért rá, mintha e halált-hozó méreggel akarná átkábitani magát az elmúlásba, mintha ugyanazzal az érzelemmel akarná tönkre tenni magát, amely egykor új életre ébresz-

tette. S amikor nem beszélt róla? nem gondolt-e azért akkor is reá?

Fájlalni való-e ez, vagy csodálatos?

Fájlalni és csodálni való! Kevés ember tiszteli becsületét annyira, hogy érette felbontson egy régi és erős, de szégyenletessé lett köteléket. Ehhez férfias bátorság, hősiesség kell. Chopin megtette, vádaskodás és huzavona nélkül; a keblében élő ideált elválasztotta a gyűlöletes realitástól; s elhatározásában ép oly hajthatatlan volt, aminő gyöngéd annak az emlékéhez, akit szeretett!

1847-ben, első betegsége alatt, néhány napig kétségbeestek állapotán. Egyik legelőkelőbb tanítványa, Gutmann ur, az a barátja, kit az utolsó években leginkább bizalmába fogadott, pazar tanujelét adta ragaszkodásának, páratlan gondosságával és intézkedéseivel. Mikor Czartoryska Marceline hercegnő megérkezett, mindennap meglátogatván a beteget s nem egyszer attól tartva, hogy másnap többé nem látja életben: Chopin a bete-

gek féltékenységével s az őt jellemző gyöngéd tapintattal megkérdezte: – Vajjon Gutmann nem nagyon fáradt-e? – mert az ő jelenléte mindenki másénál kedvesebb volt, s félt, hogy elvesziti – de inkább elveszítette volna, semhogy visszaélt volna erőivel. Lábbadozása lassu és fáradalmas volt. Árcs, kifejezése annyira megváltozott, hogy majdnem föl ismerhetetlen lett. A következő nyár ideiglenes javulást hozott reá, amint e szép időszak szokta a sorvadókra. Nohantba nem ment, máshova sem akart menni; így megfosztotta magát az éltető falusi levegőtől.

1847–48 telén, gyorsan váltakozó javulás és visszaesés közben, elhatározta, hogy Londonba megy – a köd északi éghajlata alatt megszabadulni napsütéses délszaki emlékeitől. A februári forradalom ágyban találta; elszomorító erőlködéssel próbált érdeklődni a napi események iránt s a szokottnál többet beszélt; de a művészet uralkodott felette, s amikor (ritkán) birt vele foglal-

kozni: a zene annyira igénybe vette, mint étellel és reménnyel teljes napjaiban. Gutmann ur volt tovább is legbensőbb embere és állandó látogatója: az ő ápolását fogadta el Chopin mindvégig a legszívesebben.

Áprilisban, jobban érezvén magát, rászánta magát arra az utazásra, amelyre akkor indult volt el hazulról, mikor ifjusága és az élet a legmosolygóbb kilátásokkal kecsegtette. Mielőtt azonban elhagyta Párist, hangversenyzett Pleyel termeiben, aki egyik legrégebb, legállhatatosabb és legszeretőbb barátja volt (s aki most méltó hódolatot mutat be emlékének és barátságának: buzgón fáradozik azon, hogy szobrot állítson Chopin sírjára). Ezen a hangversenyen hallotta őt ép oly válogatott, mint hűséges közönsége utólszor. Utolsó akkordjainak visszhangját ugyszólván meg sem várva, sietett Angolországba; az ember azt hitte, hogy nem akart ellágyulni az utolsó bucsuzás gondolatára... Angliában műveinek már volt

nagy és megértő közönsége. Franciaországból olyan hangulatban indult el, amelyet az angolok low spirits (lehangoltság, buskomorság) névvel illetnek; a politika iránt való érdeklődése teljesen eltűnt; hallgatagabb volt, mint valaha; ha véletlenül kicsuszott száján néhány szó, az panasz volt. Elindulásakor bucsuzó kevés jóembere előtt a megindultságnak olyan kifejezését mutatta, amely az utolsó istenhozzádot szokta kísérni; minden egyéb iránt tüntetőleg közönyös volt.

Londonba érkeztek olyan lekötelezőleg fogadták, hogy ez felvillanyozta, felrázta szomorúságából; majdnem azt lehetett hinni, hogy levertsége el fog tűnni. Talán maga is azt hitte, (legalább így mutatta) hogy legyőzi, ha mindent elfelejt, még a multbeli szokásait is, az orvosi rendeleteket, a betegségkövetelte óvatosságot is. Kétszer játszott nyilvánosan; többször zárt körben. Sutherland hercegnőnél bemutatták Viktória királynőnek, s ezután a legelőkelőbb termek versenyez-

tek birásáért. Sokat járt társaságba, virrasztott, nem törődött egészségével. Vajjon így akart-e véget vetni életének, hogy ne lássák, mintha elvetette volna?

Végre Edinburghba utazott, ahol az éghajlat nagyon ártalmára volt. Skóciából visszatérve, nagyon legyengült; az orvosok azt javasolták, hogy Angolországot mentől előbb hagyja el, de ő ezt sokáig halogatta. Ki tudná megmondani, mily érzelem volt késlekedésének oka? . . . Még egy hangversenyen játszott: a lengyelek javára. A honfiui szeretetnek utolsó megnyilvánulása, a hazája iránt küldött utolsó pillantás, utolsó sóhaj és utolsó bánat! Honfitársai ünnepelték, tapsolták, körülfogták – ő mindegyiküktől elbucsuzott, senki sem hitte, hogy örökre.

Micsoda gondolatokkal foglalkozott a tengeren, Páris felé? . . . Mennyire más Páris ez, mint amelyet első érkeztekor, 1831-ben nem keresett, hanem talált . . . Ezúttal egy ép oly fájdalmas,

mint váratlan hír fogadta: akinek tudománya és irányítása 1847 telén megmentette életét, akinek már évek óta kizárólag vélte köszönhetni élete meghosszabbítását, Molin doktor, meghalt. Ez a képzelhető legnagyobb veszteség végkép lehangolta — olyan állapotban, mikor a lelki élet végzetes befolyással van a betegség folyamatára. Chopin sietett is kijelenteni: egyik orvosban sem bízok; és tompa kétségbeesés, keserü apathia vett rajta erőt.

Áz 1848-as tél óta Chopin nem tudott hosszabban dolgozni. Olykor átjavitott egy-egy lapot, de nem bírta rendezni gondolatait, az állandó láz kábulatában. Hogy dicsőségében kárt ne tegyen: elégette csonkán maradt, vagy egyéb olyan műveit, amelyeket nem talált magához méltóknak. Befejezett kézírata nem is maradt több, mint egy Nocturne és egy igen rövid Valse — mintegy emlékfoszlányul.

Utolsó terve zongoraiskola volt, amelyben ösz-

szegezte volna a művészetének elméletére és technikájára vonatkozó eszméit, megörökítette volna hosszú munkájának, szerencsés ujitásainak és megfigyelt tapasztalatainak gyümölcsét. A feladat nagy, s kétszeres nekifekvést követel még olyan szorgalmas munkástól is, aminő Chopin volt. Bizonytalán a megfeszített munkában akarta lelki orvosságát megtalálni, amelyért Manfred a mágiához fordult: Felejtést! felejtést! Amiről Schiller így énekel:

*Munkásság, mely sohase' lankad
Lassan terem, de sohse' ront;
Mely, oh Idő! örök művedre
Csak porszemet hord s rak körül,
De nagy számládból, rendre-rendre,
Perceit, napot, évet törül.*

(Az ideálok; Szász Károly fordítása.)

De Chopinnek már nem volt ereje szándéka megvalósítására; csak beszélt róla több ízben, körvonalait elgondolta, a módszerből megirt néhány lapot – ez is a többi kézirat tűzhalálában osztozott.

Végre betegsége szemlátomást elhatalmasodott; barátai már minden reményüket elvesztették. Az ágyat többé nem hagyhatta el, s majdnem semmit sem beszélt. E hirre Varsóból eljött nővére, leült ágya fejéhez s állandóan ott maradt. A beteg látta környezetének aggódását, de nem adta jelét, hogy látta; férfias nyugalommal és lemondással tárgyalt végéről; hogy maga siettette, nem akarta tudomásul venni és adni, sőt: a holnapra gondolt; szerette változtatni lakását, s már ágynak szegezve is, kényelmesebb lakást vett fel és nagy gonddal bebutorozta — még halála napján is szálitottak butort ama szobákba, amelyekbe ő már be nem léphetett.

Betegsége hírére — Chopin lengyel gyóntatóatyja távollévén — Jelowicki Sándor abbé, az emigránsok egyik előkelőbbje meglátogatta, bár az utóbbi években kissé eltávolodtak egymástól; de a beteg környezete háromszor nem bocsátotta be. De ő ismerte Chopin lelkét, és módot talált,

hogy negyedizben haladéktalanul bejusson. A szegény haldokló megkinzott, vérző lelke zavarban volt, hiszen ő, aki valamikor alázatos híve volt Istennek, jó ideje megfélekedett róla, s most hálátlanságának tudatára ébredt. – Jelowicki abbé újra eljött másnap, és mindennap, mintha régi jó viszonyukban soha változás nem állt volna be; lengyelül beszélgettek, mintha Varsóban élnének. Társalogtak apró esetekről, amelyek az emigrált papság közt történtek; az otthoni vallásüldözésről, elkobozott templomokról; ezernyi katolikus hívőről, akiket Szibériába küldtek, mert nem akartak Istenüktől eltántorodni; vértanukról, akik kancsukaütések alatt haltak meg vagy rakásra lötték őket, mert nem akarták vallásukat megtagadni... Könnyü elképzelni, milyen hosszúra nyultak az ilyen elbeszélések; részletek bőségben voltak, egyik megindítóbb, tragikusabb, vérláztóbb, mint a másik.

A szegény beteg napról napra jobban kedvelte

Jelowicki atya látogatásait: ezek őt egészen természetesen, minden erőlködés, megrázkódtatás nélkül, hazavitték szülőföldre, összebogozták jelenét multjával, mindenekfelett drága hazájával, a vérrel itatott, könnyárba fűrösztött, ostromozott és széttépett, megalázott és kigunyolt Lengyelországgal, mely mégis királynő maradt a guny-biborban s fején a töviskoronával. Egy szép napon Chopin egészen egyszerűen elmondta, hogy már régen nem gyónt, de most szeretne; ez rögtön meg is történt, hiszen, anélkül, hogy mondták volna, gyónó és gyóntató rég el voltak, erre a nagy és szép percre készülve.

Mikor a jó barát pap elmondta a feloldozás utolsó szavát, Chopin a megkönnyebbülés nagy sóhajával elmosolyodott, két karjával »lengyel módra« átölelte őt és felkiáltott: – Köszönöm, köszönöm, drágám! Hála Önnek, nem halok meg úgy, mint egy disznó (jak szvinya)! – Ezt magának Jelowicki abbénak szájából hallottuk, (aki utóbb le is írta

Lettres spirituelles-jei közt); elmondta: mennyire megrázta őt ez a nyers népies szólásmód olyan ember szájából, akinek beszéde is mindig választekos volt; csak ezzel tudta kifejezni egész undorodását.

Állapota hétről-hétre, napról-napra súlyosbodott. De szellemi ereje épen maradt. Kivánságai tanusították ünnepélyes nyugalmát, amellyel végét közeledni látta: a fiatalon elhalt Bellini mellett akart eltemettetni, akihez szives barátság fűzte. »Az alvající nő« és »Norma« zeneköltőjének sírja pedig a Père-Lachaise temetőben, a Cherubinié mellett van; ennek a nagy mesternek tiszteletére szállt ki Chopin Párisban 1831-ben, Bécsből Londonnak tartva, nem sejtván, hogy sorsa oda köti. Valóban e két, egymástól oly különböző olasz zeneköltő teteme közt nyugszik, akiknek lángelméjéhez az övé egyaránt közel áll: az idősnek tudásához, a fiatalabbnak közvetlenségéhez, édes dallamainak tűzéhez.

Szokásos tartózkodásánál fogva nem fejezte ki senkiről azt a kívánságát, hogy meglátogassa; de végtelen hálával köszönte meg, ha valaki eljött. Október első napjai már nem hagytak fenn kétséget, sem reményt; minden órában várhatták a katasztrófát. Chopin nővére és Gutmann állandóan segítségére voltak, egy percre sem távoztak tőle. Potocka Delfina grófnő, aki Páristól távol hallotta a veszteség közelségét, idesietett. S aki ott volt, nem tudta elhagyni ezt a magasztos, szép lelket utolsó percében.

A hálósobával szomszédos teremben mindig voltak, akik sorjában átjöttek hozzá, hogy, miután beszélni már alig birt, legalább egy tekintetét és üdvözlő mozdulatát vigyék el emlékül; köztük a legbuzgóbb Czartoryska Marcelline hercegnő, aki egész családja nevében is, de mint a zeneköltő kitüntetett tanítványa is, akire ő művészetének minden titkát bizta, mindennap eljött, hogy néhány órát töltsön a haldokló mellett. Utolsó perceiben

sem távozott tőle mindaddig, míg nem imádkozott ott helyben hosszan azért, aki az illúziók és fájdalmak e világából elköltözött a világosság és üdvösség országába.

Vasárnap, október 15-én, fájdalmai még nagyobbak voltak, órák hosszát tartottak; türelmesen, nagy lelki erővel viselte el őket. Potocka Delfina grófnő nem bírta visszafojtani könnyeit; Chopin látta ágya lábánál a magas, karcsu hölgyet fehérbe öltözötten, nemes arca a legjámborabb festő legszebb angyalaihoz hasonlított; égi jelenségnek nézhette; egy fájdalomtól mentes percben arra kérte: énekeljen. Eleinte azt hitték: lázban beszél; de ő ismételten könyörgött – ki mert volna ellenszegülni? A zongorát a szalónban egészen az ő ajtajáig gördítették, a grófnő énekelt – minden hangja zokogás volt, arcán végigfolytak könnyei. Ez a szép tehetség, ez a csodálatos hang, ennyi érzéssel sohasem énekelt. Azt a híres dalt (a Boldogságos Szüzhöz) ismételte, amelynek Stra-

della, mint mondják, életét köszönheti. – De szép! Istenem, de szép is! Még, még! – szolt Chopin, aki ezalatt, ugy látszik, kevésbbé szenvedett. A grófnő nemes bátorsággal leküzdötte elfogódottságát, visszaült a zongorához és elénekelt Marcello egyik zsoltárát. Chopin egyszerre rosszabbul lett; mind megijedtek s önkéntelenül térdre hulltak; senki sem mert szólni, csak a grófnő énekét lehetett hallani, amint mennyei dallamként lebegett a sóhajok és feltörő zokogás felett, melyek gyászos kíséretül szolgáltak. Esteledett, a félhomály titokszerű árnyai borultak a szomoru jelenetre. Chopin nővére az ágy mellé borulva sirt és imádkozott; s e helyzetet aztán nem is igen hagyta el, mig drága fivére élt.

Éjjel a beteg állapota rosszabbodott; hétfőn reggel javult. Mintha előre tudta volna a kellő és kedvező pillanatot, rögtön fel akarta venni a haldoklók szentségét, az utolsó kenetet. Annak a papi barátjának távollétében, akivel szoros viszonyban

volt hazájuknak elveszte óta, természetesen Jelowicki abbé jött. Az áldozást és az utolsó kenetet nagy önmegadással, barátainak jelenlétében fogadta el. Nemsokára minden jelenlévőt, egytől-egyig, ágyához hívott, hogy utóljára elbúcsúzzék tőlük s Isten áldását kérje reájuk, érzelmeikre és reményeikre. Mindenki letérdelt, lehajtott fejjel, összeszorult és mégis emelkedett szívvvel könnyezett.

A fájdalomrohamok egész nap fokozódtak. A hétfőről keddre virradó éjjel Chopin egy szót sem szólt és nem látszott megismerni környezetét, csak esti tizenegy óra felé érzett némi megkönnyebbülést. Jelowicki abbé nem hagyta el többé. Alighogy visszanyerte beszélőképességét, Chopin a litániát s a haldoklók imáját óhajtotta vele elmondani; latinul mondta el s teljesen érthetően. Ettől fogva a fejét állandóan Gutmann vállára támasztotta, aki az egész betegsége alatt neki szentelte napjait és átvirrasztott éjjeleit.

Ezután görcsös álomban maradt. 1849. október

17-én, két órakor, kezdődött a halálküzdelem: homlokáról csak úgy csorgott a hideg verejték; rövid álm után, alig hallható hangon, azt kérdezte: – Kivan mellettem? – Lehajolt, megcsókolta Gutmann kezét, aki átkarolva ülésbe támogatta, a barátság és hála ez utolsó jelével kiadta lelkét. Halála olyan volt, mint élete: szeretet! – Majd felnyitották a szalón ajtaját s mindenki odarohant a hűlő tetemhez; sokáig nem szűnt meg a könnyözön körülötte.

Mivel köztudomású volt, hogy Chopin nagyon szereti a virágokat, másnap ágya és szobája eltűnt a tarka virágpompában, mintha kertben feküdt volna. Árcsú ismét ifjui lett, tiszta, szokatlanul nyugodt kifejezésű; a szenvedésben eltorzult vonásai visszanyerték fiatal szépségüket. E visszatért kedves vonások bájáról vázlatot készítettek, amelyet utóbb meg is mintáztak sirjának márványszobra számára.

Mozart lángelméjét Chopin a legmagasabbra

helyezte s azért az ő Requiemét kérte volt a gyász-
misére; elő is adták. A gyász istentisztelet a
Madeleine-templomban folyt le 1849. október 30-án;
eddig készültek tudniillik rá, hogy az előadás méltó
legyen a mesterhez és tanítványához. Páris első
művészei akartak benne résztvenni. Bevezetésül
Chopin gyászindulóját, Rebernek (a Nagy Opera
igazgatójának) ez alkalomra dolgozott hangszere-
lésében, játszották el. A nagy lengyel bárd e műbe
a hazájára emlékezést öntötte; méltó kísérője volt
az örökéletbe. Offertóriumkor Lefébure-Wély el-
orgonázta Chopin h-moll és e-moll Prélude-jét.
A Requiem magánénekszólamait Viardot-Garcia és
Castellan asszonyok énekelték; Lablache, aki 1827-
ben Beethoven halálakor elénekelte a Requiem-
ben a Tuba mirum-ot, ezuttal ismételte; Meyer-
beer, aki akkor a dobot verte, most Czartoryski
Ádám herceggel a gyászmenetet vezette. A gyász-
lepel négy sarkát tartották: Czartoryski Sándor
herceg, Delacroix, Franchomme és Gutmann.

Voltak népek, amelyek úgy őrizték meg nagy embereik emlékét, hogy kőrakást emeltek: minden arramenő hozzájárult egy darab kővel, s a gúla így lassanként óriásivá növekedett. Manap, alaktalan kőhalmaz helyett, a tartós márvány emléken a véső és a költészet tanítják a jövő nemzedékeket az érdem tiszteletére. A köz hozzájárulásának módja az aláírás.

Mindjárt Chopin elhunytá után Pleyel Kamill ur kezdeményezett aláírást, mely rohamosan jelentékeny összeget eredményezett, azzal a céllal, hogy márvány emléket emeljenek a Père-Lachaise temetőben.

Részünkről, Chopin iránt érzett hosszú barátságunkra gondolva és a kivételes csodálatra, amelylyel már a zenei világban megjelente óta neki adóztunk; s arra, hogy, mint ő, művész lévén, gyakori tolmácsa voltunk az ő zeneköltészetének, és merjük mondani: általa kedvelt és kiválasztott tolmácsa; továbbá, hogy másoknál gyakrabban hal-

lottuk szájából az ő módszerének elveit; – végre arra gondolva, hogy bizonyos tekintetben zonosítottuk magunkat az ő reánk bizott s a művészetet illető gondolataival és érzéseivel, olynemű, hosszú átidomulással, aminő a fordító s az író között otthonos, – mind e körülmények, azt hittük, kötelességünké szabták, hogy ne csak egy lelketlen darab kövel névtelenül tiszteljük meg emléket; azt véltük, hogy baráti és kartársi kapcsolatunk különb tanuságtételt igényel mélységes fájdalomunk és őszinte csodálatunk felől; úgy tetszett nekünk, mintha önmagunk ellen vétenénk, ha nem sietnénk magunknak azzal a megtisztelésével, hogy sirkövére ráírjuk nevünket és gyászoló érzésünket, a mint meg van engedve azoknak, akik nem remélik, hogy szivükben valaha valami betöltse a pótolhatatlan veszteséggel támadt ürt.

(Weimar, 1850.)

WILLIAM A. RAYMOND

1881-1882

1883-1884

1885-1886

1887-1888

1889-1890

1891-1892

1893-1894

1895-1896

1897-1898

1899-1900

1901-1902

1903

1904

1905-1906

1907-1908

1909-1910

1911-1912

1913-1914

1915-1916

1917-1918

1919-1920

1921-1922

1923-1924

1925-1926

1927-1928

1929-1930

1931-1932

1933-1934

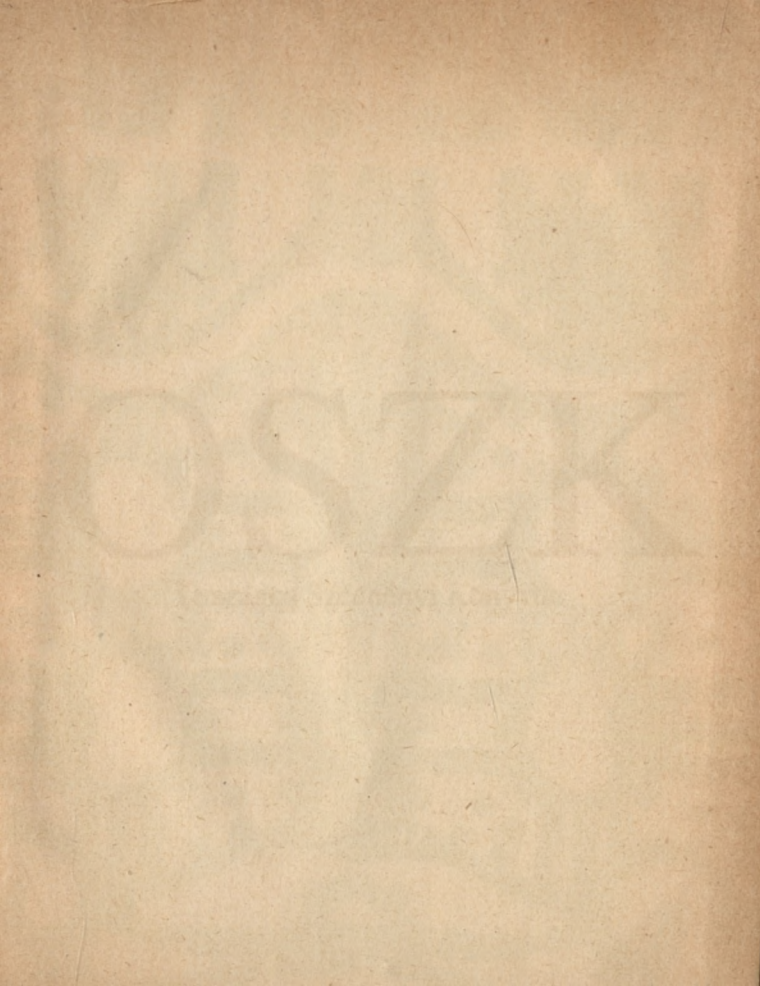
KULTURA KÖNYVTÁR

A SZELLEMI ÉLET VEZÉREI HIRES IRÓK TÜKRÉBEN

1. ANATOLE FRANCE. Irta *Brandes*
2. TOLSZTOJ. Irta *Romain Rolland*
3. CHOPIN. Irta *Liszt Ferenc*
4. NAPOLEON. Irta *Taine*
5. DANTE. Irta *Carducci*
6. RODIN. Irta *Rainer Maria Rilke*
7. ROMAIN ROLLAND. Irta *Stefan Zweig*
8. BAUDELAIRE. Irta *Théophile Gautier*
9. NERO CSÁSZÁR. Irta *Suetonius*
10. TISZA ISTVÁN. Irta *Herczeg Ferenc*
11. IBSEN. Irta *Sjow*
12. DARWIN: *Életem*
13. LISZT. Irta *Chantavoine*
14. SHAKESPEARE. Irta *Tolsztoj*
15. FLAUBERT. Irta *Maupassant*
16. RUBENS. Irta *Verhaeren*
17. PRÉVOST ABBÉ. Irta *Anatole France*
18. BERLIOZ. Irta *Romain Rolland*
19. GOETHE. Irta *Carlyle*
20. MÓRICZ ZSIGMOND. Irta *Kárpáti Aurél*

A KULTURA KÖNYVTÁR egyes kötetei vízjeles, fementes papíron, művészies tipográfiával készülő szedéssel, tiszta nyomással, eredeti kemény kötésben jelennek meg, — a bolti árak mérsékelt, — — kaphatók minden könyvtárosító helyen — —

KULTURA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.T.
BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 5.

KULTURA

KÖNYVTÁR

